

—
Верховний
Суд

ОГЛЯД
рішень Європейського суду
з прав людини
(серпень – вересень 2023 року)

Стаття 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на життя)	4
AINIS AND OTHERS v. Italy: невжиття органами влади належних заходів для захисту життя члена родини заявників, який помер від передозування наркотиками, перебуваючи під вартою в управлінні поліції – порушення	4
Стаття 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність)	9
MELIA v. Georgia: рішення національних судів про досудове тримання заявника під вартою для цілей кримінального провадження, порушеного проти нього, які, згідно з твердженнями заявника, мали на меті утримати його від участі в політичному житті – відсутність порушення	9
Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)	13
KOLOMPAR v. Serbia: покладення в основу засудження заявниці результатів процедури її впізнання потерпілою особою, що була здійснена з процесуальними порушеннями, як єдиного доказу її винуватості – порушення	13
BAVČAR v. Slovenia: публічна заява міністра юстиції щодо тривалості кримінального провадження проти заявника, що, за твердженнями останнього, порушила його право на презумпцію невинуватості та справедливий суд – порушення	17
SEDRAKYAN v. Armenia: формалістична та нечітка вимога апеляційного суду щодо розміру судового збору, який необхідно було доплатити за подання апеляційної скарги заявником, що перешкодило йому оскаржити рішення суду першої інстанції про відмову в задоволенні позову про відшкодування вартості його квартири, відчуженої муніципальним органом – порушення	21
Стаття 7 Конвенції (ніякого покарання без закону)	26
YÜKSEL YALÇINKAYA v. Türkiye: засудження за членство в озброєній терористичній організації вирішальною мірою на основі факту використання обвинуваченим мобільного застосунку для обміну повідомленнями ByLock – порушення	26
Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)	32
VLASENKO v. Ukraine: стверджуване свавільне визначення судами у	

своїх рішеннях місця проживання неповнолітніх дітей заявниці з їхнім батьком з метою забезпечення найкращих інтересів дітей – заяву визнано неприйнятною	32
N.F. AND OTHERS v. russia: обробка даних заявників щодо кримінальних судимостей, які були погашені або зняті судом, а також даних щодо закритих кримінальних проваджень з «підстав nereабілітуючого характеру» без належної правової основи та без достатніх гарантій проти зловживань – порушення	36
Стаття 10 Конвенції (свобода вираження поглядів)	41
EIGIRDAS AND VĮ «DEMOKRATIJOS PLĒTROS FONDAS» v. Lithuania: вимога опублікувати рішення саморегульвної організації в сфері медіа, яка притягнула заявників до відповідальності через порушення вимог журналістської та видавничої етики за публікацію критичних припущень щодо відомого підприємця та кандидата на посаду мера міста – порушення	41
Стаття 2 Першого протоколу до Конвенції (право на освіту)	45
VALIULLINA AND OTHERS v. Latvia: прийняття законодавчих змін про збільшення частки викладання предметів у державних школах лише латиською мовою як державною і, як наслідок, зменшення частки викладання російською мовою – відсутність порушення	45
Рішення ЄСПЛ проти України	52

СТАТТЯ 2 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД (ПРАВО НА ЖИТТЯ)

AINIS AND OTHERS v. Italy (№ 2264/12)

Обставини справи

Заявники у цій справі скаржилися на те, що в порушення зобов'язань за статтею 2 Конвенції, держава-учасниця в особі органів влади не вжила належних заходів для захисту життя члена їхньої родини, С. С., який помер від передозування наркотиками під час перебування під вартою в управлінні поліції.

10 травня 2001 року під час операції по боротьбі з незаконним обігом наркотиків С. С. був затриманий о 2:30 ночі за підозрою в торгівлі наркотиками, коли він виходив зі своєї квартири. В ході цієї операції були затримані ще 3 особи. У звіті, складеному офіцерами поліції, які проводили затримання, було зазначено, що під час обшуку його квартири С. С. перебував у порушеному психофізичному стані, ймовірно, внаслідок вживання наркотиків. Він відчував напади паніки та раптові перепади настрою, і намагався завдати собі шкоди, б'ючись головою об стіну. Поки його виводили з будівлі, офіцерам довелося його нести, оскільки він не хотів співпрацювати і продовжував падати, як «мертвий вантаж».

О 3:15 ночі на місце події прибули ще двоє офіцерів, які були викликані для підкріплення. Згідно з їхнім звітом, після прибуття офіцери, які проводили арешт, відвели С. С., який був закутий у наручники, до своєї поліцейської машини, щоб доставити його до управління. Сівши в автомобіль, С. С. поскаржився на погане самопочуття, і попросив якийсь час його не рухати. Йому дозволили трохи посидіти в поліцейській машині, висунувши голову і ноги назовні. У звіті було зазначено, що він був спітнілий і мав блювотні позиви, а з його рота стікала прозора рідина. Як тільки С. С. заявив, що почувається краще, поліцейські одягли на нього наручники та відвезли до відділку поліції. У звіті офіцери зазначили, що, враховуючи «стан здоров'я» С. С., вони включили вентиляцію та їхали повільно.

О 3:30 ночі С.С., який продовжував перебувати у наручниках, був поміщений до ізолятора тимчасового тримання поліцейського управління.

Відповідно до звіту, складеного черговим офіцером, С. С. виглядав спокійним і спав до 5:50 ранку, коли попросив відвести його до туалету. Перебуваючи в туалетній кабінці, С. С. почав блювати й невдовзі впав на землю. За даними чергового, з рота С. С. капала слина, а з носа текла кров. Офіцер сповістив начальника зміни, який негайно викликав швидку допомогу.

О 6:07 на місце події прибула бригада швидкої допомоги. Відповідно до їхнього звіту С. С. лежав на спині без свідомості. Вони перевірили його життєво-важливі показники, які виявилися недостатніми. Лікарі описали стан С. С. як ціанотичний і судомний, з поверхневим диханням і повільним пульсом. Вони помітили сліди травми обличчя та сліди блювоти на його одязі. Вони перенесли С. С. до карети швидкої допомоги, де почали проводити серцево-легеневу реанімацію.

О 06:11 С.С. був доставлений до лікарні, де його передали медичному персоналу, який безуспішно намагався його реанімувати.

С. С. був офіційно оголошений мертвим о 6:16 ранку.

В результаті розтину, проведеного за розпорядженням прокурора, причиною смерті було визнано гостре отруєння кокаїном внаслідок проковтування смертельної дози в момент «дуже близький до смерті». Патологоанатом засвідчив, що немає доказів травми, яка могла б бути пов'язана зі смертю, або будь-якого іншого наявного захворювання, яке можна було виявити. Будь-яка інша причина смерті була виключена.

Прокурор вирішив не відкривати кримінальну справу, оскільки дійшов висновку, що на підставі зібраних під час попереднього слідства доказів не можливо пов'язати смерть С. С. із зовнішніми подіями, вчиненими третьою стороною, які могли б привести до висновку про вчинення кримінального діяння.

22 червня 2003 року заявники подали до суду позов до Міністерства внутрішніх справ про відшкодування шкоди на підставі «ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпеці» і «нездійснення належного нагляду».

Під час судового розгляду суд першої інстанції призначив двох незалежних судмедекспертів, які встановили, що С. С. прийняв наркотик двічі – перед затриманням та безпосередньо перед смертю у туалеті ізолятора, і саме ця друга доза виявилася для нього смертельною.

Суд першої інстанції вважав, що та обставина, що під час арешту С. С. вже мав явні ознаки наркотичного сп'яніння, хоча і не вимагала його негайної госпіталізації, мала насторожити поліцейських і спонукати їх наглядати за С. С. з особливою уважністю, особливо тому, що їм було відомо, що С. С. був наркозалежним, і що він був заарештований у рамках операції з боротьби з незаконним обігом наркотиків, під час якої у нього було виявлено наркотики, і він демонстрував поведінку, яка свідчила про прагнення до самоушкодження.

На думку суду, той факт, що С. С. зумів проковтнути велику кількість кокаїну в управлінні поліції, дозволяв припустити, що він або вже мав цю речовину під час арешту, або що він отримав її від третьої сторони, перебуваючи в ізоляторі. Суд вважав, що обидва можливі сценарії свідчили про допущені поліцією порушення. Він визнав Міністерство внутрішніх справ відповідальним

за смерть С. С. і присудив його матері та доньці по 100 000 та 125 000 євро відшкодування збитків відповідно.

У невизначену дату Міністерство внутрішніх справ оскаржило рішення суду першої інстанції до Апеляційного суду міста Мілана.

Рішенням від 12 березня 2008 року апеляційний суд ухвалив рішення на користь Міністерства, скасувавши рішення суду першої інстанції. Суд визнав, що не було доказів того, що під час перебування С. С. в управлінні поліції хтось до нього наближався та передав йому кокаїн. Таким чином, на думку суду, С. С. сховав наркотики на собі.

Суд відхилив аргумент заявників про те, що вживання другої смертельної дози кокаїну стало можливим через недбалість офіцерів, які наглядали за С. С. Суд наголосив, що С. С. весь час був у наручниках і тому його пересування було обмежено. На думку суду, єдиний раз, коли С. С. отримав певну свободу пересування, був у туалеті, де, на думку суду, і відбулося вживання, оскільки звільненою від наручника рукою С. С. міг проковтнути кокаїн, який він раніше заховав на собі.

Апеляційний суд також розглянув аргумент заявників про те, що поліцейські не звернулися до суду для отримання дозволу на проведення інтимного огляду С. С., який міг дозволити їм знайти додатковий кокаїн. Суд вирішив, що такий обшук не був необхідним, оскільки поліцейські вже вилучили певну кількість кокаїну, який знаходився в гаманці С. С. До того ж, він підкреслив, що особистий обшук, на якому наполягали заявники, був винятковим способом отримання доказів, до якого можна було вдатися лише тоді, коли були вагомі підстави вважати, що підозрюваний приховує докази на собі чи всередині свого тіла.

Крім того, суд дійшов висновку, не надавши при цьому жодних аргументів, що, хоча безпосередньою причиною смерті С. С. було вживання великої кількості кокаїну в момент, близький до його смерті, це також було спричинено вживанням кокаїну під час арешту, і що «смертельна криза сталася раптово також тому, що вона знайшла благодатну територію в тілі, яке було піддано серйозному навантаженню внаслідок попереднього прийому або прийомів наркотиків».

Суд касаційної інстанції залишив це рішення без змін.

Оцінка Суду

Спочатку Суд нагадав загальні принципи тлумачення статті 2 Конвенції щодо покладеного на держави-учасниці зобов'язання вживати належних заходів для захисту життя тих, хто перебуває під їхньою юрисдикцією. Суд наголосив, що особи, які перебувають під вартою, знаходяться у вразливому становищі,

і органи влади несуть відповідальність за поводження з ними. Зобов'язання захищати здоров'я та добробут осіб, які перебувають під вартою, чітко включає зобов'язання вживати розумних заходів, щоб захистити їх від заподіяння собі шкоди (див. *Mižigárová v. Slovakia*, № 74832/01, § 89, 14 грудня 2010 року; *Eremiášová and Pechová v. the Czech Republic*, № 23944/04, § 115, 16 лютого 2012 року; та *Daraibou v. Croatia*, № 84523/17, § 88, 17 січня 2023 року). Як правило, сам факт того, що особа померла за підозрілих обставин під час перебування під вартою, повинен викликати питання щодо того, чи виконала держава своє зобов'язання щодо захисту права цієї особи на життя. Таке зобов'язання слід тлумачити таким чином, щоб не покладати на органи влади неможливий або непропорційний тягар, беручи до уваги труднощі, пов'язані з охороною правопорядку в сучасних суспільствах, непередбачуваність людської поведінки та оперативний вибір, який необхідно зробити з точки зору пріоритетів і ресурсів.

В контексті обставин цієї справи Суд вважав, що хоча не було достатніх доказів того, що органи влади знали або повинні були знати, що існував реальний і безпосередній ризик того, що С. С. може вжити смертельну дозу кокаїну, з огляду на те, що його було взято під варту в управлінні поліції, органи влади були зобов'язані вжити основних запобіжних заходів, щоб мінімізувати будь-які потенційні ризики для його здоров'я та добробуту. Інформація, яка стосувалася обставин затримання С. С. і стану, в якому він перебував, і була відома органам влади, повинна була надати їм достатній доказ того, що С. С. перебував у більш уразливому становищі, ніж звичайна особа, взята під варту, що накладало на них посиленний обов'язок піклуватися про нього. Відповідно, за конкретних обставин цієї справи Суд вважав, що можна було обґрунтовано очікувати, що як тільки органи влади вирішили взяти під варту особу, яка перебувала у тому стані, в якому перебував С. С., вони повинні були вжити деяких додаткових основних запобіжних заходів з огляду на її стан, щоб захистити її здоров'я та фізичну цілісність.

Суд звернув увагу на те, що жодного разу між арештом і смертю С. С. не була надана жодна медична допомога, попри те, що працівники поліції бачили, що він не лише почувався погано, але й мав ознаки наркотичного сп'яніння під час затримання. З цих причин Суд не був переконаний аргументом Уряду про те, що працівники правоохоронних органів через відсутність у них медичної освіти не могли зробити вірогідну оцінку потреби С. С. у допомозі.

Що стосується недоліків огляду С. С., допущених при його арешті, на яких наполягали заявники, Уряд стверджував, що С. С. був підданий обшуку, який згадувався в національному провадженні як перевірка його особистих речей під час арешту. У зв'язку з цим Суд зазначив, що протокол обшуку С. С. не було складено, хоча такий документ містився в матеріалах справи іншої особи,

заарештованої в рамках тієї ж поліцейської операції. Навіть якщо припустити, що вилучення наркотиків під час арешту С. С. відбулося під час згаданої перевірки, в матеріалах справи відсутні докази того, що С. С. був перевірений після його прибуття до управління поліції або в будь-який інший час протягом приблизно двох з половиною годин, які він там утримувався.

Суд вважав, що було б надмірним вимагати, щоб усі заарештовані особи піддавалися інтимному обшуку з метою запобігання трагічним подіям, подібним у цій справі, і погодився з аргументами Уряду, що така вимога може викликати питання щодо порушення інших статей Конвенції (див. *Van der Ven v. the Netherlands*, № 50901/99, §§ 61-62, ECHR 2003-II, де рутинні й тривалі обшуки з роздяганням без переконливого обґрунтування становили порушення статті 3 Конвенції). Водночас такий висновок не можна тлумачити як повне звільнення органів влади від обов'язку вжиття будь-яких заходів для перевірки С. С. на наявність небезпечних або заборонених предметів, у тому числі наркотиків, після його прибуття до управління поліції, особливо з огляду на стан, в якому він перебував, інформацію, яка була відома офіцерам поліції про його особу, і той факт, що органи влади не надали С. С. медичну допомогу, попри їхню підозру, що він був під дією наркотиків. Суд вважав, що Уряд не надав жодних аргументів чи доказів, які б дозволили йому зробити висновок, що такі заходи були вжиті у цій справі.

Суд звернув увагу на те, що позитивні зобов'язання слід тлумачити таким чином, щоб не накладати непропорційний тягар на органи влади, і тому він не хотів би робити припущення, що окремих офіцер повинен був приділяти свою нероздільну увагу С. С. протягом усього його перебування під вартою. Однак зважаючи на всі обставини цієї справи, Суд дійшов висновку, що Уряд не надав переконливих доказів, що влада забезпечила С. С. достатній і належний захист його життя, як того вимагає стаття 2 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 2 Конвенції (право на життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 14 вересня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

MELIA v. Georgia (№ 13668/21)

Обставини справи

Заявник у цій справі – Nikanor Melia, громадянин Грузії, опозиційний політик скаржився на порушення його прав, захищених статтями 5 та 18 Конвенції з огляду на те, що рішення національних судів про його досудове тримання під вартою було несправедливим і непотрібним для цілей кримінального провадження, порушеного проти нього, і що воно мало на меті утримати його від участі в політичному житті.

У червні 2019 року проти пана Melia, який на той час був членом парламенту та одним із лідерів Єдиного національного руху (політична партія, що керувала країною у період з листопада 2003 року до жовтня 2012 року), було порушено кримінальну справу у зв'язку з його ймовірною роллю в організації та участі у спробі силового штурму будівлі парламенту 20-21 червня 2019 року.

26 червня 2019 року парламент задовольнив подання Генерального прокурора Грузії про зняття депутатської недоторканності з пана Melia. Наступного дня суд міста Тбілісі дійшов висновку, що в його справі існував реальний ризик втечі, фальсифікації доказів та повторного вчинення злочину, але зауважив, що досудове тримання під вартою, про яке просила сторона обвинувачення, було непропорційним заходом. Натомість було застосовано заставу з кількома умовами.

2 липня 2019 року Апеляційний суд міста Тбілісі додатково зобов'язав його носити електронний браслет. 15 липня 2019 року пан Melia вніс заставу.

1 листопада 2020 року пан Melia, виголошуючи промову перед будівлею парламенту та оскаржуючи результати нещодавніх парламентських виборів, зняв електронний браслет та викинув його, назвавши це «символом несправедливості». 3 листопада 2020 року суд міста Тбілісі зазначив, що зняття паном Melia електронного браслета було порушенням умов застави, та вирішив збільшити розмір застави, яку заявник відмовився внести. 17 лютого 2021 року суд першої інстанції ухвалив рішення про взяття його під варту. Наступного тижня заявника було арештовано, що призвело до протестів опозиції та відставки тодішнього прем'єр-міністра. У травні 2021 року його було звільнено після внесення за нього застави Європейським Союзом з метою пошуку виходу з політичного протистояння, що виникло після виборів 2020 року та, очевидно, посилилося у зв'язку з арештом заявника.

Оцінка Суду

Пункт 1 статті 5 Конвенції

Суд погодився з міркуваннями грузинських судів про те, що на момент початку кримінального розслідування матеріали, наявні у справі, підтверджували «обґрунтовану підозру» у розумінні статті 5 Конвенції стосовно того, що пан Melia міг вчинити кримінальне правопорушення. Причини необхідності застосування запобіжних заходів для запобігання його переховуванню, фальсифікації доказів або повторному вчиненню злочину були повністю висвітлені у судових рішеннях від 27 червня та від 2 липня 2019 року. Відповідне національне законодавство передбачало зміну застави на досудове тримання під вартою у випадку невиконання вимог рішення про заставу.

Суд не вважав необґрунтованим висновок суду першої інстанції про те, що ризики, зазначені в рішеннях від 27 червня та від 2 липня 2019 року, все ще існували на момент ухвалення рішення від 17 лютого 2021 року, яким обґрунтовувалася зміна застави на досудове тримання під вартою. Таке тримання під вартою було застосовано як крайній захід після чіткої відмови пана Melia виконати вимоги рішення про застосування застави та закінчення строку для внесення збільшеної застави.

Суд взяв до уваги те, що поведінка пана Melia могла розглядатися в ширшому контексті напруженої політичної ситуації в країні, що існувала на той момент, його статусу як політика та його права на свободу вираження поглядів. Проте виявилось, що пан Melia замість того, аби зіткнутися з будь-якими правовими наслідками невиконання рішення про застосування застави, очікував, ураховуючи, що з моменту відкриття кримінального провадження вже пройшло півтора року, що всі запобіжні заходи будуть скасовані. Однак, Суд дійшов висновку, що таке тлумачення національного законодавства та Конвенції суперечило духу Конвенції та принципу верховенства права, що лежить в основі її пункту 1 статті 5, та не встановив порушення цієї статті.

Суд зазначив, що стосовно пункту 3 статті 5 Конвенції окреме питання не виникало.

Стаття 18 Конвенції

Суд взяв до уваги очевидну політичну напруженість в Грузії у період між 2019 та 2021 роками, характер правопорушення, у вчиненні якого обвинувачувався пан Melia, а також той факт, що його арешт та досудове тримання під вартою відбулися після спірних виборів 31 жовтня 2020 року, пов'язаний з цим бойкот парламенту опозиційними партіями та обрання його головою Єдиного національного руху.

Суд зауважив, що наявні у справі матеріали стосовно пана Melia у період, коли було розпочато кримінальне розслідування, свідчили про ймовірне

кримінальне правопорушення, і, всупереч твердженням заявника, не виявилось, що він був єдиною особою, щодо якої проводилося розслідування у зв'язку з подіями 20-21 червня 2019 року.

Щодо твердження про те, що органи влади мали намір усунути пана Melia з політичної сцени в Грузії, Суд не міг залишити поза увагою той факт, що грузинські суди, посилаючись на важливість захисту права пана Melia на свободу та безпеку, спочатку відмовили у задоволенні заяви прокурора про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Органи влади не обмежували його у здійсненні своїх депутатських повноважень, комунікації зі ЗМІ та громадськістю, та проведенні передвиборчої кампанії, завдяки якій він знову здобув місце в парламенті. Насправді виявилось, що кримінальне провадження, порушене проти нього, було зупинено, аби дозволити йому належно взяти участь в парламентських виборах. Також з цією метою суд першої інстанції задовольнив його заяву про повернення йому документів, що посвідчують особу. Відповідно Суд, підкреслюючи, що справа не стосувалася кримінального провадження, відкритого проти заявника, не вважав, що органи влади, просто висуваючи обвинувачення в рамках кримінального провадження, порушеного проти нього, мали прихований мотив усунути пана Melia з національної політичної сцени.

Стосовно тримання заявника під вартою, передбаченого рішенням від 17 лютого 2021 року, Суд наголосив, серед іншого, що воно було застосовано з метою, зазначеною в підпункті (с) пункту 1 статті 5 Конвенції. Не було висунуто тверджень про те, що захід, про який йдеться, становив обмеження будь-яких інших прав згідно із Конвенцією. Суд взяв до уваги, серед іншого, той факт, що виконання рішення від 17 лютого 2021 року призвело до відставки тодішнього прем'єр-міністра, оскільки останній вважав це рішення невчасним з точки зору політичної напруги в країні, а також було зроблено різні заяви представниками керівної партії. Рішення про застосування тримання під вартою та процедура арешту були також розкритиковані різними особами та організаціями. Проте ці елементи не могли свідчити, у розумінні стандарту доказування, який використовує Суд, про прихований мотив з боку органів влади, чи то усунення пана Melia з політичної сцени, чи то покарання його за політичну діяльність.

Суд дійшов висновку, що попри те, що рішення про взяття заявника під варту було ухвалено на тлі політичної напруги в країні, різні твердження, наведені заявником, взяті окремо або в сукупності, не становлять достатньо однорідного цілого, аби встановити, що тримання заявника під вартою суперечило положенням Конвенції.

Висновок

Відсутність порушення пункту 1 статті 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність).

Немає необхідності окремо розглядати скаргу за пунктом 3 статті 5 Конвенції.

Відсутність порушення статті 18 (межі застосування обмежень прав) Конвенції у поєднанні з пунктом 1 статті 5 Конвенції.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 7 вересня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 6 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД)

KOLOMPAR v. Serbia (№ 34167/15)

Обставини справи

Справа стосувалася справедливості кримінального провадження, в межах якого вина заявниці була встановлена лише на підставі впізнання її тільки потерпілою особою, проведеного за відсутності процесуальних гарантій, передбачених законом.

26 липня 2010 року пані К. К. поскаржилася до поліцейського відділку міста Ковачиці (*Kovačica*) на те, що двоє ромських жінок вкрали гроші з її будинку. За пред'явленими їй фото, якими були лише фото заявниці, вона впізнала останню як особу, яку вона бачила біля виїзних воріт, коли виходила з двору, перш ніж виявила крадіжку. Стосовно цього поліція склала службову записку (*službena beleška*).

4 листопада 2010 року слідчий суддя постановив ухвалу, якою цю службову записку було вилучено з матеріалів справи.

25 листопада 2010 року заявниці було пред'явлено обвинувачення у вчиненні крадіжки з обтяжувальними обставинами.

12 січня 2012 року суд першої інстанції відкрив судове засідання. Суд заслухав заявницю, яка стверджувала, що всупереч твердженням пані К. К., вона ніколи не була в селі, де проживала остання. Як потерпіла впізнала її, заявниця пояснити не змогла. Суд допитав пані К. К., яка повторила свої попередні показання щодо інциденту, і що вона впізнала заявницю як особу, яку бачила біля виїзних воріт, яка виходила з її двору в день крадіжки коштів. Суд заслухав кількох інших свідків, усі вони були сусідами пані К. К. Більшість із них нікого не бачили перед її будинком. Вони могли лише засвідчити, що бачили «підозрілу машину» у своєму селі того дня, але не змогли дійти згоди щодо її кольору чи напрямку, з якого вона прибула. Лише один свідок заявив, що бачив двох жінок перед будинком пані К. К., але він не впізнав заявницю як одну з них.

24 вересня 2012 року суд першої інстанції визнав заявницю винною за пред'явленими обвинуваченнями та засудив її до 1 року позбавлення волі. Як зазначив суд, ним було встановлено вирішальні обставини щодо часу, місця та способу вчинення правопорушення на підставі показань пані К. К. та інших свідків, а також письмових документів. Суд визнав показання пані К. К. правдивими, але відхилив версію подій заявниці через її спробу уникнути кримінальної відповідальності та таку, що суперечила показанням пані К. К.

8 жовтня 2013 року Апеляційний суд міста Нового Саду залишив без змін вирок суду першої інстанції та розмежував процедуру впізнання згідно зі

статтею 104 Кримінального процесуального кодексу і показаннями свідка, наданими під час основного судового розгляду, зазначивши, що жодної процедури впізнання за статтею 104 цього Кодексу в цій справі не проводилася, проте пані К. К. мала змогу побачити заявницю в залі суду та впізнати її як особу, яка була на її подвір'ї того дня.

18 грудня 2013 року Верховний Касаційний суд Сербії відхилив касаційну скаргу заявниці, а 25 березня 2015 року Конституційний суд відхилив її конституційну скаргу.

У своїй заяві до ЄСПЛ заявниця скаржилася за статтею 6 Конвенції на несправедливість кримінального провадження, у якому її було визнано винною у крадіжці з обтяжувальними обставинами та засуджено до 1 року позбавлення волі виключно на підставі доказів, отриманих шляхом впізнання, яке само по собі було проведено з порушенням вимог Кримінального процесуального кодексу Сербії.

Оцінка Суду

Загальні принципи щодо справедливості провадження, включаючи прийнятність доказів, були узагальнені у справах *Schenk v. Switzerland* (12 липня 1988 року, §§ 45-46, Series A № 140), *Moreira Ferreira v. Portugal* (№ 2) ([GC], № 19867/12, § 83, 11 липня 2017 року), *Khan v. the United Kingdom* (№ 35394/97, § 34, ECHR 2000-V), *Jalloh v. Germany* ([GC], № 54810/00, § 95, ECHR 2006-IX), *Bykov v. Russia* ([GC], № 4378/02, §§ 89 та 90, 10 березня 2009 року), *Balliu v. Albania* (№ 74727/01, § 42, 16 червня 2005 року), та *Laska and Lika v. Albania* (№№ 12315/04 та 17605/04, § 57, 20 квітня 2010 року) (пункт 12 рішення).

Відповідно до статті 104 Кримінального процесуального кодексу, чинного на час подій, за потреби встановити, чи міг свідок впізнати певну особу, яку він уже описав, свідкові показували цю особу разом з іншими невідомими йому особами. Усі ці особи повинні були мати «основні ознаки», подібні до тих «основних ознак», що початково описав свідок, і тоді свідка просили заявити, чи міг він точно або з певним рівнем ймовірності впізнати відповідну особу, і якщо так, то вказати на неї. Під час попереднього кримінального провадження та досудової стадії розгляду справи впізнання мало б проводитися таким чином, щоб особа, яку будуть впізнавати, не могла бачити свідка, а також аби свідок особисто також не міг бачити відповідну особу до початку офіційної процедури впізнання (пункт 13 рішення).

Крім того, малося на увазі, що в будь-якому випадку впізнання, разом із відповідними процесуальними гарантіями, як правило, повинно проводитися невдовзі після вчинення кримінального правопорушення, аби свідок, який не

знав обвинуваченого, міг ідентифікувати відповідну особу, і правдивість його показань була перевірена (пункт 14 рішення).

Повертаючись до цієї справи, ЄСПЛ зазначив, що єдиним доказом засудження заявниці було впізнання її потерпілою під час основного судового розгляду після того, як їй вже були показані поліцією фото заявниці, і нікого інших, й після того, як вона побачила її як обвинувачену в залі суду (див. пункти 2 і 5 цього рішення). Крім того, не було жодних судово-медичних чи інших речових доказів, пов'язаних із правопорушенням, а «письмова документація», про яку йшлося, складалася виключно з поліцейських протоколів (див. пункт 6 цього рішення). Хоча службову записку про первинне впізнання заявниці було виключено з матеріалів справи (див. пункт 3 цього рішення), фактом залишається те, що її впізнання в суді першої інстанції було проведено за відсутності процесуальних гарантій, передбачених статтею 104 Кримінального процесуального кодексу (див. пункти 5, 7 і 13 цього рішення, включно з власним визнанням апеляційним судом цього факту). Все це, на думку ЄСПЛ, зробило показання потерпілої сумнівними, особливо з огляду на той факт, що інші свідки самі не змогли впізнати заявницю як правопорушницю, та, зокрема, один свідок, зазначаючи, що перед будинком потерпілої дійсно було двоє жінок, не зміг ідентифікувати заявницю як одну з них (див. пункт 5 цього рішення). За цих обставин, навіть змагальний характер подальшого провадження не міг усунути процесуальні недоліки, про які йдеться (див. згадане вище рішення у справі *Laska and Lika*, § 68) (пункт 15 рішення).

В доповнення до наведеного ЄСПЛ визнав, що в цій справі наявні розбіжності у показаннях свідків (див. пункт 7 цього рішення) не були достатньо ураховані національними судами у своїх обґрунтуваннях в тому сенсі, що суди по суті лише повторили, хто що сказав, і вирішили прийняти показання потерпілої, попри непідтвердження їх жодними іншими доказами (див., *mutatis mutandis*, справу *Laska and Lika*, цит. в цій справі, § 64). Таким чином, національні суди не дотрималися двох основних вимог кримінального судочинства: (i) вина обвинуваченого має бути доведена поза розумним сумнівом; та (ii) принцип *in dubio pro reo*, який вимагає, щоб будь-які сумніви в надійності доказів тлумачилися на користь обвинуваченого, а не обвинувачення (див., наприклад, *mutatis mutandis, Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain*, 6 грудня 1988 року, §§ 77 та 89, Series A no. 146; *Melich and Beck v. the Czech Republic*, № 35450/04, §§ 49 та 55, 24 липня 2008 року; *Fatullayev v. Azerbaijan (№ 2)*, № 32734/11, § 99, 7 квітня 2022 року; та *Ilgar Mammadov v. Azerbaijan (no. 2)*, № 919/15, § 232, 16 листопада 2017 року) (пункт 16 рішення).

З огляду на вищезазначене, ЄСПЛ дійшов висновку, що кримінальне провадження проти заявниці не відповідало вимогам справедливого судового розгляду. Відповідно, у цій справі було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Комітетом 26 серпня 2023 року і є остаточним.

Обставини справи

Заявник, Igor Bavčar – громадянин Словенії, який під час боротьби за незалежність від Югославії був міністром внутрішніх справ, а пізніше – міністром у справах Європи.

Справа стосувалася права заявника на справедливий судовий розгляд незалежним та безстороннім судом згідно із пунктом 1 статті 6 Конвенції та презумпцію невинуватості згідно із пунктом 2 статті 6 Конвенції у зв'язку з публічною заявою міністра юстиції Словенії. З огляду на час, коли було зроблено цю заяву, її нібито сприймали як вказівку та погрозу Високому суду міста Любляни, аби останній залишив в силі обвинувальний вирок стосовно заявника.

У 2013 році пан Bavčar в результаті судового процесу, де брало участь трое інших обвинувачених, був визнаний судом винуватим у зловживанні службовим становищем або правами під час здійснення економічної діяльності та у відмиванні грошей. Серед інших висновків, суд першої інстанції встановив, що він отримав 21,6 млн євро на свій банківський рахунок, якими він пізніше скористався. Йому було призначено покарання у вигляді позбавлення волі та зобов'язано повернути незаконно отримані активи.

Чотири обвинувачені подали до Верховного суду Словенії заяви про захист законності.

У 2015 році Верховний суд ухвалив рішення про повторний судовий розгляд, оскільки не було зрозуміло, чи всі елементи правопорушення, у вчиненні якого обвинувачувався пан Bavčar, були встановлені. У вересні 2016 року окружний суд міста Любляни визнав пана Bavčar невинуватим у вчиненні кримінального правопорушення, а саме у підбурюванні до зловживання службовим становищем або правами, але визнав його винуватим у відмиванні грошей. Суд вказав на контракти, укладені між паном Bavčar та Microtrust d.o.o. (компанія, що належала одному з обвинувачених), які, серед інших контрактів, становили собою фіктивну правову основу для транзакцій і фактичною метою яких було приховати незаконність походження отриманих коштів. Йому знову було призначено покарання у вигляді позбавлення волі та зобов'язано сплатити суму, еквівалентну незаконно отриманим коштам.

В лютому 2015 року виконання покарання щодо пана Bavčar було призупинено у зв'язку з погіршенням стану його здоров'я. Проте у вересні 2016 року з'явилися кадри, на яких він нібито грав в баскетбол.

З огляду на значну увагу ЗМІ, яку привернула до себе ця справа, 27 вересня 2016 року (день появи запису баскетбольної гри) тодішній міністр юстиції

Goran Klemenčič дав інтерв'ю для POP TV (комерційний телевізійний канал). Журналіст зробив таку заяву: «Якщо ти впливовий та маєш гроші, ти можеш купити собі медичний висновок, аби не потрапити за ґрати. Коли у справі строки давності наближаються до закінчення, ви із задоволенням граєте у баскетбол...»

На що міністр, серед іншого, надав таку відповідь:

«Однак те, що відбувається зараз, абсолютно є ляпасом верховенству права в Словенії... він має бути остаточно засуджений, аби грати [баскетбол]... Якщо в цій справі [пана Bavčar] закінчиться строк давності, дозвольте мені тут сказати: на Вашому шоу я багато разів брав на себе зобов'язання, і я вважаю, що дотримувався свого слова. В цьому випадку я зроблю все можливе, аби полетіли голови. ... [Я зроблю це] не тому, що хтось має бути засуджений або виправданий..., а тому, що закінчення строку давності у справі, а таких справ у нас занадто багато, є найгіршим результатом. Я вірю, що цього не станеться, але якщо це станеться... Я думаю, що багатьом людям доведеться відповісти [за це], і я буду першим, хто вимагатиме відповіді. ...»

Пан Bavčar оскаржив рішення про повторний розгляд справи, стверджуючи, що відмивання грошей не могло бути результатом непрямого умислу і що твердження міністра на телебаченні становили собою тиск на суддів Високого суду. Ця скарга була відхилена, а рішення набуло статусу остаточного. Пан Bavčar почав відбувати покарання у вигляді позбавлення волі у вересні 2017 року.

Пан Bavčar подав заяву про захист законності, яку Верховний суд відхилив у лютому 2019 року. Дві конституційні скарги, подані заявником пізніше, зрештою не були розглянуті Конституційним судом.

Оцінка Суду

Пункти 1 та 2 статті 6 Конвенції

Суд нагадав, що презумпція невинуватості порушувалась, коли публічні службовці робили заяви про винуватість особи перед тим, як закінчився судовий розгляд справи щодо нього чи неї.

Він звернув увагу на статус пана Bavčar у Словенії та його внесок у перехід цієї країни до демократії. Цілковито зрозумілим було те, що ЗМІ зацікавилися його справою. Інтерв'ю міністра Klemenčič відбулося наступного дня після того, як було оприлюднено відео, на якому заявник нібито грав у баскетбол попри те, що він просив призупинити виконання свого покарання з огляду на стан здоров'я.

Його заява – «якщо в цій справі закінчиться строк давності... Я зроблю все можливе, аби полетіли голови» – викликала реакцію в судах та офісі прем'єр-міністра. ЄСПЛ вважав, що високопосадовці, зокрема міністр юстиції, мали розуміти, що вони були зобов'язані поважати принцип презумпції невинуватості.

Щодо впливу цих заяв на розгляд у словенських судах, Суд зазначив, що на момент появи відповідних тверджень у цій справі пан Bавčar був визнаний винуватим, але виконання його вироку було призупинено. Стосовно твердження про те, що Уряд завадить тому, хто «ймовірно має відбувати покарання у вигляді позбавлення волі», «грати у баскетбол», Суд вважав, що йшлося про підтвердження наявності вини пана Bавčar. Сукупний ефект цих тверджень міг поставити під сумнів неупередженість Високого суду під час ухвалення рішення у справі.

Оскільки у справі пана Bавčar презумпція невинуватості була порушена, це призвело до порушення пункту 2 статті 6 Конвенції.

У результаті своїх висновків за пунктом 2 статті 6 Конвенції ЄСПЛ вирішив, що не було необхідності перевіряти, чи було право заявника на «незалежний та безсторонній суд» порушено згідно із пунктом 1 статті 6 Конвенції.

Стаття 7 Конвенції

ЄСПЛ зазначив, що суд, який заново розглядав справу, визнав пана Bавčar винуватим у зв'язку з двома актами відмивання грошей: один вчинений із прямим умислом – отримання 21,6 млн євро, другий вчинений із непрямим умислом – використання цих коштів. Його було засуджено згідно із законом, чинним на той момент, попри те, що тлумачення «умислу» змінилося між моментом вчинення злочину та ухваленням остаточного рішення. Уряд стверджував, що засудження, однак, було передбачуваним згідно із законодавством, та надав національну судову практику на підтвердження цієї позиції.

Аргументи пана Bавčar стосовно словенського законодавства, судової практики, Конституції та практики Суду були розглянуті національними судами.

Обґрунтування щодо зв'язку між його діями та усвідомленням дій було вичерпно досліджено судами, які роз'яснили, що відповідно до релевантного законодавства (стаття 252 Кримінального кодексу) суб'єктивне ставлення виконавця було відкритим для інтерпретації, допускаючи кримінальні правопорушення, що могли бути вчинені як з прямим умислом, так і з непрямим.

Суд визнав, що це тлумачення відповідало змінам в національній судовій практиці, зустрічалося в інших справах та відповідало Конвенції.

Тому порушення статті 7 Конвенції не було.

Висновок

Порушення пункту 2 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Немає необхідності окремо розглядати скаргу за пунктом 1 статті 6 Конвенції.

Відсутність порушення статті 7 Конвенції (ніякого покарання без закону).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 7 вересня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася відмови заявнику у праві оскаржити рішення суду нижчої інстанції про відмову у задоволенні позову про компенсацію за квартиру, відчужену органом місцевого самоврядування з підстав незадоволення заявником формалістичної та нечіткої вимоги суду доплатити судовий збір.

Так, з 1999 року заявник володів двокімнатною квартирою в селі Гугарк (Gugark), яка була розташована в будівлі, пошкодженій землетрусом 1988 року.

Як виявилось, в грудні 2004 року У. Е., тодішній голова села, продав вказану будівлю третій особі на аукціоні без попереднього погодження з місцевою радою. Після цієї угоди будинок, включаючи квартиру заявника, був знесений покупцем на підставі дозволу, наданого У. Е.

Надалі було розпочато кримінальне провадження щодо можливого зловживання повноваженнями з боку У. Е. у зв'язку з вищезазначеними подіями. Було призначено судово-будівельну експертизу, за результатами якої, зокрема, експерти не змогли визначити ступінь пошкодження та ринкову вартість даної будівлі. На думку Уряду, кримінальну справу проти У. Е. було припинено у зв'язку зі спливом відповідного строку давності.

11 грудня 2009 року заявник подав позов до Лорійського регіонального суду (Lori Regional Court) з вимогою відшкодування шкоди, завданої внаслідок знесення його квартири. Зокрема, він попросив надати йому двокімнатну квартиру в селі Гугарк. Заявник сплатив 4000 вірменських драмів (AMD) судових зборів, що відповідало ставці, що підлягала сплаті за нематеріальними позовами до судів першої інстанції.

17 грудня 2009 року Лорійський регіональний суд вирішив прийняти позов заявника до розгляду по суті, зазначивши, що він відповідає положенням Цивільного процесуального кодексу, що діяв на той час.

16 березня 2012 року обласний суд відхилив позов заявника на тій підставі, що йому не було завдано жодної шкоди. Спираючись на певні експертні висновки за 2000 та 2002 роки, згідно з якими дана будівля була пошкоджена та підлягала знесенню, він дійшов висновку, що, навіть попри те, що У. Е. діяв незаконно, заявник не зазнав реальної шкоди внаслідок його дій, оскільки дана квартира не була придатною для проживання на момент реєстрації права власності заявника в 1999 році й не представляла жодної цінності як квартира.

Заявник подав апеляційну скаргу, що супроводжувалася підтвердженням сплати судового збору у розмірі 10 000 драм, що відповідало ставці, яка підлягала сплаті за вимоги нематеріального характеру до апеляційних судів.

7 травня 2012 року апеляційний цивільний суд повернув апеляційну скаргу заявника без розгляду через недоплату судового збору. Він, зокрема, зазначив, що заявник оскаржив судові рішення, яке мало грошовий (матеріальний) характер. Отже, відповідно до національного законодавства, він мав сплатити 3 % ринкової вартості майна, яка визначається відповідною довідкою або висновком, наданим компетентним органом, який повинен був бути доданий до апеляції, за вирахуванням 10 000 драмів, які вже були сплачені. Апеляційний суд дав заявнику два тижні для усунення недоліків та повторного подання апеляційної скарги. Він також зазначив, що заявник міг подати заяву про звільнення / зменшення судового збору разом з доказами, необхідними для задоволення такої заяви.

Заявник оскаржив це рішення, стверджуючи, зокрема, що Апеляційний суд не вказав, яка, на його думку, правильна сума підлягає сплаті, роблячи висновок, що він недоплатив судовий збір. Він також стверджував, що відповідно до встановленої практики судові збори за майновими вимогами, розмір яких не можна було визначити, сплачувалися за ставками, що застосовуються до немайнових вимог, оскільки щодо таких майнових вимог не існувало чітких регулятивних норм. Він стверджував, що цей підхід був прийнятий регіональним судом, оскільки він прийняв його позов, тоді як апеляційний суд довільно залишив його апеляційну скаргу без розгляду.

4 липня 2012 року Касаційний суд визнав касаційну скаргу заявника неприйнятною через безпідставність.

Оцінка Суду

Пункт 1 статті 6 Конвенції

Заявник скаржився, що йому було відмовлено в доступі до Апеляційного суду в порушення гарантій пункту 1 статті 6 Конвенції.

Своєю чергою, Уряд стверджував, що сутність права заявника на доступ до суду не була порушена, оскільки останній міг повторно подати свою апеляцію після виправлення недоліків, виявлених Апеляційним судом. Крім того, заявник міг подати заяву про звільнення / зменшення судового збору, як було зазначено в рішенні Апеляційного суду. Фактично, враховуючи, що його позов стосувався відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення, заявник був звільнений від сплати судового збору на підставі закону. Отже, якби він подав заяву про звільнення від сплати збору, Апеляційний суд задовольнив би її та розглянув би його апеляційну скаргу по суті.

ЄСПЛ зазначив, що між сторонами немає спору про те, чи стаття 6 Конвенції застосовується до розгляду справи. Оскільки спірне питання стосувалося позову про компенсацію, Суд не мав підстав сумніватися

у застосовності пункту 1 статті 6 Конвенції (див., наприклад, *Gogić v. Croatia*, № 1605/14, § 28, 8 жовтня 2020 року) (п. 14 рішення).

Також ЄСПЛ зазначив, що доводи Уряду були по суті заявою про невичерпання національних засобів правового захисту, яка тісно пов'язана з суттю скарги заявника про відсутність доступу до суду і, отже, повинні бути приєднані до суті справи. (*Liebreich v. Germany (dec.)*, № 30443/03, 8 січня 2008 року) (п. 15 рішення).

ЄСПЛ звернув увагу, що загальні принципи, що стосуються доступу до суду, були узагальнені в справі *Zubac v. Croatia* ([GC], № 40160/12, §§ 76-81 та 84, 5 квітня 2018 року). Вимога про сплату судових зборів у цивільних судах у зв'язку з позовами, які належить вирішити, не може розглядатися як обмеження права на доступ до суду, яке є несумісним саме по собі з пунктом 1 статті 6 Конвенції, за умови, що сама сутність права на доступ до суду не порушена, а застосовані заходи є пропорційними цілям, переслідуючим у світлі статті 6 Конвенції (див. *Nalbant and Others v. Turkey*, № 59914/16, § 34, 3 травня 2022 року).

Уряд стверджував, що оскаржуване обмеження служило законним інтересам правосуддя, і Суд не вбачив підстав вважати інакше (див. *Laçi v. Albania*, № 28142/17, § 53, 19 жовтня 2021 року).

Суд зазначив, що подаючи позов про відшкодування шкоди, заявник прагнув отримати відшкодування за свою знесену квартиру, і Апеляційний суд, як суд другої інстанції, мав повну юрисдикцію для розгляду обох питань щодо факту і права. У зв'язку з цим ЄСПЛ повторив, що за наявності процедур оскарження Договірні держави повинні забезпечити, щоб фізичні та юридичні особи в межах їх юрисдикції продовжували користуватися тими самими основними гарантіями статті 6 в апеляційних судах, які їм надаються в судах першої інстанції (див., зокрема, *Paykar Yev Haghtanak Ltd v. Armenia*, № 21638/03, § 45, 20 грудня 2007 року) (п. 19 рішення)

ЄСПЛ відзначив, що не має нічого незвичайного в системі, в якій судові збори за вимоги грошового характеру залежать від суми спору (див. *Urbanek v. Austria*, № 35123/05, § 57, 9 грудня 2010 року). Він також зазначив, що Апеляційний суд мав право не погодитися з заявником, що його майновий позов не може бути оцінений. Однак, за обставин цієї справи сумнівно, що заявник міг виконати вимогу, висунуту йому Апеляційним судом. Зокрема, Апеляційний суд нечітко посилався на «ринкову вартість майна», яка, крім того, повинна була визначатися на підставі довідки або висновку, наданих компетентним органом, і надав заявнику двотижневий термін для усунення недоліків апеляційної скарги щодо сплати судового збору. Однак стара квартира заявника вже давно була знесена, і навіть судові експерти не змогли визначити вартість його помешкання в ході кримінального провадження. За таких обставин ЄСПЛ не погодився

з позицією Уряду, що заявнику не вистачало старанності, оскільки він не виконав нечітку та формалістичну, за даних обставин, вимогу Апеляційного суду, але оскаржив його рішення в Касаційному суді. Що ще більш важливо, Уряд не пояснив, як заявник повинен був провести таку оцінку протягом двох тижнів, щоб він міг визначити та сплатити суму судового збору, що підлягає сплаті, та повторно подати свою апеляційну скаргу. Уряд також не надав жодних прикладів національної практики, де за подібних обставин вимогу, висунуту Апеляційним судом, було можливо виконати. З іншого боку, Уряд не оскаржував аргумент заявника про те, що, згідно з теперішньою практикою, за обставин, коли неможливо було визначити ціну позову, апелянти використовували для сплати суми судового збору, що застосовуються до вимог немайнового характеру, про що свідчив підхід регіонального суду у справі заявника. На думку ЄСПЛ, це не виключає можливості, у відповідних випадках, доплатити такий збір на більш пізній стадії, якщо після розгляду позову по суті національний суд встановить вартість позову заявника. Тому для ЄСПЛ не був переконливим аргумент Уряду про те, що заявника слід звинувачувати в недотриманні норм апеляційного оскарження (п. 20 рішення).

З приводу поступок при сплаті судового збору ЄСПЛ вказав, що, по-перше, не було жодних доказів того, що заявник був потерпілою стороною у кримінальному провадженні, про яке йде мова, і Уряд не пояснив та не надав жодної національної практики на підтвердження того, що на момент подій відповідне звільнення від сплати судового збору за позовами про відшкодування шкоди, заподіяної злочинами, застосовувалося, попри те, що кримінальне провадження проти У. Е. було закрито.

Також, Уряд не вказав жодного національного положення, яке б вимагало від апелянтів подати заяву про звільнення від сплати судового збору за подання апеляційної скарги, коли звільнення від сплати судового збору застосовується на підставі закону. Отже, пропонуючи заявнику подати заяву про поступки щодо судового збору «з доказами, необхідними для її надання», Апеляційний суд, схоже, не вказував, як стверджував Уряд, на звільнення від сплати, що застосовується *ipso jure*, а скоріше на умовне звільнення від сплати збору з огляду на майновий стан особи.

У зв'язку з цим ЄСПЛ взяв до уваги аргумент заявника про те, що він не міг вимагати відстрочення або звільнення від сплати судового збору з урахуванням свого майнового стану, оскільки, по-перше, він не міг обґрунтувати свою фінансову незабезпеченість з огляду на свої передбачувані достатні доходи, і, у будь-якому випадку, він не міг подати таке клопотання, не знаючи фактичної суми судового збору, що підлягає сплаті, а отже, і своєї спроможності сплатити її (п. 21 рішення).

Таким чином, ЄСПЛ зазначив, що заявник виконав вимоги пункту 1 статті 35 Конвенції, оскарживши рішення апеляційного суду в касаційному суді й відповідно відхилив твердження Уряду про не вичерпання національних засобів захисту.

З огляду на вищезазначене, ЄСПЛ виснував, що з урахуванням обставин цієї справи обмеження, накладене на доступ заявника до апеляційного суду, було непропорційним та порушило саму суть його права на доступ до суду.

Відповідно, було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції

У даній справі заявник також скаржився на те, що його незаконно позбавили майна через відмову в доступі до суду за його позовом про відшкодування шкоди, внаслідок чого його права відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції були порушені.

З цього приводу ЄСПЛ зазначив, що скарга заявника за статтею 1 Першого протоколу тісно пов'язана зі скаргою, розглянутою за пунктом 1 статті 6 Конвенції щодо доступу до суду, і що він не може спекулювати на результатах провадження, якби не виявлене порушення.

Враховуючи те, що Апеляційний суд наклав непропорційний тягар на заявника, позбавивши його можливості отримати розгляд справи по суті, і тим самим порушив його право на доступ до суду, ЄСПЛ виснував, що немає потреби ухвалювати рішення щодо скарги заявника відповідно до статті 1 Першого протоколу (порівняйте *Petko Petkov v. Bulgaria*, № 2834/06, § 38, 19 лютого 2013 року, та *Adilovska v. North Macedonia*, № 42895/14, § 38, 23 січня 2020 року) (п. 27 рішення).

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Немає потреби окремо розглядати скаргу на підставі статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Рішення в цій справі ухвалене Комітетом 26 вересня 2023 року та є остаточним.

СТАТТЯ 7 КОНВЕНЦІЇ (НІЯКОГО ПОКАРАННЯ БЕЗ ЗАКОНУ)

YÜKSEL YALÇINKAYA v. Türkiye (№ 15669/20)

Обставини справи

Справа стосувалася засудження колишнього вчителя за членство у збройній терористичній організації, а саме FETÖ/PDY, раніше відомої як «рух Гюлена», яку влада Туреччини вважала причетною до спроби державного перевороту 15 липня 2016 року.

Заявник у цій справі – пан Yüksel Yalçinkaya (далі – заявник), 1966 р. н., який проживає в Туреччині.

У 2016 році пана Yüksel Yalçinkaya, вчителя на момент подій, затримали за підозрою в причетності до організації, яку турецька влада описала як «Фетуллахістська терористична організація / Паралельна державна структура» (*Fetullahçı Terör Örgütü / Paralel Devlet Yapılanması* – «FETÖ/PDY»). Після поміщення заявника під варту, у 2017 році до суду було направлено обвинувальний акт, в якому, серед іншого, йшлося про використання мобільного застосунку ByLock, підозрілу банківську діяльність, членство в профспілці та асоціації, яка ймовірно мала зв'язки з терористами, та про анонімне джерело.

У 2017 році суд визнав заявника винним та призначив йому покарання у вигляді позбавлення волі на строк 6 років та 3 місяці. Надалі, Апеляційний регіональний суд міста Анкари та Касаційний суд залишили вирок щодо заявника без змін. Зрештою, у 2019 році, Конституційний суд відхилив заяву заявника, подану в його справі, як неприйнятну.

Стверджуване використання заявником мобільного застосунку ByLock було вирішальним доказом для його засудження, заснованого на висновку про те, що зашифрована система обміну повідомленнями використовувалася виключно FETÖ/PDY під виглядом глобального використання.

Підтверджувальним доказом було використання заявником рахунку в банку Bank Asya та його членство в профспілці *Aktif Eğitim-Sen* і Асоціації добровільних викладачів міста Кайсері, які вважалися афілійованими з FETÖ/PDY.

Події, про які йде мова, відбувалися на тлі спроби державного перевороту 15 липня 2016 року (див. [Ahmet Hüsrev Altan v. Turkey](#) (№ 13252/17) та [Akgün v. Turkey](#) (№ 19699/18) для детальної інформації).

Посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд) заявник стверджував, зокрема, про порушення в зборі та прийнятті, як доказів, даних мобільного застосунку ByLock та про труднощі їх оспорування, й щодо

неадекватності (неналежного) обґрунтування судових рішень щодо таких доказів.

Посилаючись на статті 7 Конвенції (ніякого покарання без закону) і 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання) заявник також скаржився, що його було засуджено за дії, які не становили злочин, унаслідок розширеного та довільного тлумачення відповідних законів; і що членство в профспілці та асоціації було використано як доказ для його засудження.

3 травня 2022 року Палата, якій було передано справу, відмовилася від юрисдикції на користь Великої Палати ЄСПЛ.

Оцінка Суду

Уряд стверджував, що заходи, вжиті після спроби військового перевороту, зокрема численні законодавчі декрети, були виправдані надзвичайним станом. Туреччина не порушила жодних прав за Конвенцією, оскільки вона скористалася своїм правом на відступ відповідно до статті 15 Конвенції (відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації).

ЄСПЛ визнав невідкладність і серйозність ситуації, з якою турецькій владі та судам довелося мати справу після спроби державного перевороту. Однак, оскільки стаття 15 Конвенції чітко виключає статтю 7 Конвенції з відступу, лише щодо інших статей, на які посилався заявник, була здійснена оцінка відступу, як пояснюється нижче.

Стаття 7 Конвенції (ніякого покарання без закону)

ЄСПЛ повторив, що стаття 7 Конвенції втілює принципи, згідно з якими лише закон може визначати злочин і встановлювати покарання, і що кримінальний закон (право) не повинен розширено тлумачитися на шкоду обвинуваченому. З цього слідувало, що правопорушення повинно бути чітко визначено в законі, і, в принципі, елемент особистої (індивідуальної) відповідальності повинен бути виявлений у поведінці особи, яка фізично вчинила правопорушення.

ЄСПЛ зазначив, що засудження заявника за членство в озброєній терористичній організації ґрунтувалося на статті 314 § 2 Кримінального кодексу Туреччини в поєднанні із Законом про запобігання тероризму та відповідною прецедентною практикою Касаційного суду. Ці законодавчі положення, в принципі, були достатньо чіткими для того, аби заявник міг знати, за потреби за допомогою відповідної юридичної консультації, за які дії та бездіяльність він може бути притягнутий до кримінальної відповідальності.

Вчинення злочину, який полягає в приналежності до озброєної терористичної організації відповідно до цих правових положень, вимагає особливих знань та умислу. Зокрема, має бути доведена наявність «органічного

зв'язку» з організацією, «заснованого на безперервності, різноманітності та інтенсивності діяльності окремої особи», і що «особа ... повинна знати, що ця організація вчиняє злочини [або] має на меті вчинення злочинів», і повинна «володіти конкретним наміром (умислом) для реалізації цієї мети». Крім того, засудження за членство в озброєній терористичній організації можливе тільки тоді, коли буде доведено, що обвинувачений «діяв свідомо та добровільно в рамках ієрархічної структури організації та розділяв її цілі».

Далі ЄСПЛ підкреслив, що чіткого визначення злочину в національному законодавстві недостатньо. Національні суди також повинні дотримуватися закону та не обходити його при тлумаченні та застосуванні до конкретних обставин справи. Проте, турецькі суди просто прирівняли використання мобільного застосунку ByLock до свідомого та добровільного членства в озброєній терористичній організації, незалежно від змісту повідомлень чи ідентифікаційних даних осіб, з якими здійснювався обмін. Також суди належним чином не встановили наявності всіх елементів складу правопорушення (включаючи необхідний умисел).

Таке широке тлумачення закону створило майже автоматичну презумпцію вини, засновану лише на використанні мобільного застосунку ByLock, що зробило практично неможливим для заявника захист / виправдання себе від пред'явлених обвинувачень. Це схоже на ставлення до правопорушення заявника як до тих, які передбачають сувору відповідальність, і яке явно відступало від вимог, передбачених національним законодавством. Тому обсяг його правопорушення було розширено на шкоду заявнику у спосіб, який він не міг передбачити, всупереч об'єкту та меті статті 7 Конвенції, яка полягає в наданні ефективних гарантій від свавільного обвинувачення, засудження та покарання.

Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)

ЄСПЛ зазначив, що національні суди не можуть використовувати докази, електронні чи ні, у спосіб, який підриває основні принципи справедливого судового розгляду. Хоча у боротьбі з тероризмом може бути важливим використання електронних доказів, провадження в цілому, разом зі способом отримання та представлення доказів, має бути справедливим. Зокрема, заявнику має надаватися можливість оспорити докази та заперечити проти їх використання у провадженні, яке відповідає гарантіям пункту 1 статті 6 Конвенції.

Однак, на думку ЄСПЛ, турецькі суди не забезпечили належних гарантій у справі заявника щодо ключових доказів ByLock, про які йдеться.

Зокрема, суди не надали жодного пояснення, чому необроблені дані мобільного застосунку ByLock, які були зібрані спецслужбами, особливо тією мірою, якою вони стосувалися заявника, були від нього приховані. Заявнику

також не було надано можливості прокоментувати розшифровані дані застосунку VuLock щодо нього, що могло б дати йому змогу оскаржити обґрунтованість висновків, зроблених у результаті його використання.

Крім того, суди не розглянули клопотання заявника про надання вихідних даних для здійснення незалежної експертизи з метою перевірки їхнього змісту та цілісності.

Низка аргументів, висловлених заявником, що вказують на побоювання щодо надійності доказів VuLock, такі як невідповідність між різними списками користувачів VuLock, виданими спецслужбами, а також між кількістю ідентифікованих, і зрештою, притягнутих до відповідальності користувачів і кількістю завантажень – так само залишилися без відповіді.

Ці вади були посилені недоліками в обґрунтуваннях судів щодо доказів VuLock. Зокрема, заявник стверджував, що VuLock можна було завантажити з загальнодоступних магазинів програм або сайтів до початку 2016 року – тобто впродовж приблизно двох років – без будь-якого механізму контролю. Цей аргумент вимагав подальших роз'яснень судів, зокрема щодо того, як було встановлено, що VuLock не використовувався і не міг використовуватися кимось, хто не був «членом» FETÖ/PDY в розумінні статті 314 § 2 Кримінального кодексу Туреччини.

Загалом суди не забезпечили достатніх гарантій, аби можна було стверджувати, що заявник мав реальну можливість ефективно оскаржити докази проти себе, не розглянули важливі питання, що лежали в основі справи, та не навели причин для обґрунтування своїх рішень.

Такі недоліки були несумісними із самою суттю процесуальних прав заявника за пунктом 1 статті 6 Конвенції, підриваючи довіру, яку суди в демократичному суспільстві мають викликати у громадськості. Отже, кримінальне провадження проти заявника не відповідало вимогам справедливого судового розгляду, що є порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції.

Зрештою, жоден із судів, у тому числі ті, які розглядали справу щодо заявника, не досліджували питання справедливого судочинства стосовно доказів VuLock, з точки зору статті 15 Конвенції або статті 15 Конституції Туреччини, яка подібним чином регулює відступи під час надзвичайної ситуації. Уряд також не надав жодних детальних обґрунтувань щодо того, чи були ці питання справедливого судочинства обумовлені спеціальними заходами, вжитими під час дії надзвичайного стану, і, якщо так, то чому вони були необхідними та чи були вони реальною та пропорційною відповіддю на надзвичайну ситуацію.

Тому, обмеження прав заявника на справедливий судовий розгляд не можна розглядати як суворо обумовлені потребами ситуації. За таких обставин висновок про протилежне звів би нанівець гарантії, передбачені пунктом 1 статті

б Конвенції, покликані забезпечувати верховенство права. Правомірний відступ за статтею 15 Конвенції не дає органам влади *carte blanche* на вчинення дій, які можуть призвести до свавільних наслідків для окремих осіб.

Стаття 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання)

ЄСПЛ вважав, що посилення судів в обвинувальному акті та своїх рішеннях на членство заявника в профспілці та асоціації, навіть лише як підтверджувального джерела, було достатнім для того, аби становити втручання в його права за статтею 11 Конвенції.

Крім того, сфера дії статті 314 Кримінального кодексу була розширена таким чином, що неможливо було передбачити, що вона включатиме членство заявника у профспілці та асоціації як ознаку злочинної поведінки, хоча до спроби державного перевороту вони обидві законно функціонували.

Дійсно, суди не пояснили, яка діяльність профспілки та асоціації призвели до того, що її розпустили та не оцінили, чи було членство заявника в цих організаціях пов'язано з закликом до насильства або запереченням основ демократичного суспільства.

Таке тлумачення розширило обсяг дії закону у спосіб, який заявник не міг передбачити, і тому втручання в його права не було «передбачено законом», що є порушенням статті 11 Конвенції.

Що стосується скарги заявника за статтею 11 Конвенції з точки зору статті 15 Конвенції, Уряд не пояснив, чи було конкретне використання судами членства заявника в профспілці та асоціації, як підтверджувального доказу для його засудження, суворо необхідним за потреб конкретної ситуації. Вони також не вказали на жодні національні судові рішення, у яких така оцінка була проведена в контексті справи заявника чи будь-де.

Стаття 46 Конвенції

Що стосується індивідуальних заходів, ЄСПЛ вважав, що відновлення кримінального провадження, яке допускається національним законодавством, було б найбільш прийнятним способом припинити виявлені порушення і надати заявникові відшкодування. Крім того, держава-відповідач мала б вжити належних загальних заходів для розв'язання системної проблеми, яка призвела до висновків про порушення в рішенні, зокрема підходу національних судів до використання VuLock. Зокрема, суди повинні належним чином врахувати відповідні конвенційні стандарти, як вони протлумачені та застосовані в цьому рішенні. Проблема, про яку йдеться, торкнулася, і залишається здатною торкнутися, великої кількості осіб. Наразі в ЄСПЛ перебуває близько 8000 заяв, які стосуються подібних скарг, поданих відповідно до статей 7 та / або 6 Конвенції стосовно засуджень, які ґрунтуються на використанні VuLock, як і в цій справі, й, враховуючи, що органи влади ідентифікували близько 100 000 користувачів VuLock, потенційно може бути подано і більше заяв. Таким чином

недоліки, виявлені в цьому рішенні, мають, наскільки це доцільно та можливо, бути усунуті турецькою владою в ширшому масштабі, що виходить за межі конкретної справи цього заявника.

Висновок

Порушення статті 7 Конвенції (ніякого покарання без закону).

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Порушення статті 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання).

Рішення в цій справі ухвалене Великою Палатою ЄСПЛ 26 вересня 2023 року і є остаточним.

VLASENKO v. Ukraine (№ 46427/19)

Обставини справи

Заява стосувалася стверджувано незаконного та свавільного рішення суду про визначення місця проживання неповнолітніх дітей заявниці, які народилися у вересні 2008 року та лютому 2011 року відповідно. Заявниця скаржилася передусім на порушення статті 8 Конвенції.

Так, своїм рішенням від 22 серпня 2016 року Деснянський районний суд міста Києва задовольнив заяву, подану у 2015 році батьком дітей, з яким заявниця розлучилася у 2013 році й проживала окремо з дітьми відповідно до угоди, укладеної між батьками 18 червня 2013 року. Суд змінив цю угоду та постановив, що діти повинні проживати зі своїм батьком, що відповідало найкращим інтересам дітей та «було необхідно для їхнього загального морального, духовного, культурного, фізичного та психологічного розвитку». Рішення було залишено без змін рішеннями Апеляційного суду міста Києва від 10 січня 2019 року та Верховного Суду від 27 червня 2019 року. Суди керувалися, серед іншого, статтями 161 та 171 Сімейного кодексу 2002 року, згідно з якими вони були уповноважені визначати місце проживання дитини віком до чотирнадцяти років, якщо батьки проживали окремо і не могли домовитися про це. Законодавство також передбачало, що суд може прийняти рішення, яке суперечить думці дитини, якщо цього вимагають інтереси дитини.

Рішення судів ґрунтувалися переважно на наступних матеріалах. У звіті місцевого центру захисту дітей від 29 вересня 2015 року зазначено, що за результатами психологічної оцінки дітей виявлено «ознаки педагогічної небалості» та напруженості. Також зазначалося, що донька заявниці, схоже, страждала від тривожності, а син заявниці розповів психологам, що вона біла його по всьому тілу в різних неуточнених випадках. У звіті місцевої служби опіки від 6 жовтня 2015 року, заснованого на подальших психологічних оцінках дітей та їх батьків, а також на інтерв'ю з ними, було виснувано, що діти повинні жити з батьком. У звітах, отриманих зі школи дітей в різні дати між 2016 та 2019 роками, зазначалося, що діти були розумними та старанними у навчанні, яке належним чином контролювали їхні батьки, але вони не брали участі у позакласних або шкільних заходах. Донька заявниці заявила в судовому засіданні, що у неї та її брата не було часу на таку діяльність або відвідування розважальних центрів / культурних закладів, тому що вони повинні були відвідувати місце богослужінь кожен день після школи, окрім вихідних днів. Їхній батько заявив у судовому засіданні, що після того, як заявниця перейшла до

певної релігії у 2014 році, вона почала перешкоджати його спілкуванню з дітьми, позбавила його будь-якої можливості робити свій внесок у їхнє виховання та, всупереч його бажанням, зобов'язала своїх дітей слідувати релігійним обрядам її та її нового чоловіка. У медичному висновку від 25 серпня 2015 року було зазначено, що до сина заявниці було застосовано релігійну процедуру обрізання в серпні 2014 року без відома або згоди батька. Заявниця в судовому засіданні заявила, що всі рішення щодо дітей та їх виховання вона приймала, не інформуючи та не звертаючись за схваленням до їх батька.

Суд також взяв до відома інформацію щодо умов життя та доходів обох сторін.

Під час засідання у 2019 році апеляційний суд у присутності психолога опитав дітей. Обоє висловили своє бажання залишитися з заявницею, водночас вони не бажали відповідати на будь-які запитання щодо свого батька, хоча донька заявника сказала, що почувалася «непогано», коли проводила з ним час. Апеляційний суд зазначив, що діти відреагували стримано і, очевидно, «боялися показати свої емоції».

Оцінка Суду

Заявниця скаржилася, що при визначенні місця проживання її дітей суди були упереджені до неї через її релігію та ігнорували той факт, що батько дітей не платив аліменти, подав підроблені медичні документи щодо їхнього сина, а офіційні звіти щодо її способу життя та способу життя її дітей були мотивовані релігійною дискримінацією. На думку заявниці, рішення судів були неправильними та суперечили інтересам дітей та заявниці, враховуючи, що діти проживали з нею з моменту народження, вони висловили бажання продовжувати жити з нею, і не було жодних обставин, що виправдовують їх розлучення з нею. Заявниця посилалася на статті 6 та 8 Конвенції.

Уряд стверджував, що процес прийняття рішень на національному рівні був справедливим та ретельним. Рішення судів ґрунтувалися на детальному та всебічному аналізі відповідних обставин та відповідали найкращим інтересам дітей заявниці.

ЄСПЛ вважав, що скарги заявниці підлягають розгляду виключно за статтею 8 Конвенції.

Першочергово ЄСПЛ зазначив, що національні судові рішення, які становили втручання в право заявниці на повагу до її сімейного життя (див. *Antonyuk v. russia*, № 47721/10, § 119, 1 серпня 2013 року, та *G.B. v. Lithuania*, № 36137/13, § 87, 19 січня 2016 року), ґрунтувалися на основі національного законодавства і переслідували законну мету захисту прав інших осіб, а саме дітей заявниці та їх батька (п. 8 рішення).

Таким чином, у даній справі Суду необхідно було з'ясувати, чи національні суди, приймаючи ці рішення, проводили поглиблене вивчення всієї сімейної ситуації та цілого ряду відповідних факторів та проводили збалансовану та обґрунтовану оцінку відповідних інтересів кожної особи з постійним прагненням віднайти найкраще рішення для дітей (див. *Sahin v. Germany*[GC], № 30943/96, §§ 64-68, ECHR 2003-VIII; *Sommerfeld v. Germany*[GC], № 31871/96, §§ 62-64, ECHR 2003-VIII (витяги); *C. v. Finland*, № 18249/02, § 52, 9 травня 2006 року; та *Z.J. v. Lithuania*, № 60092/12, §§ 96-100, 29 квітня 2014 року). У цьому контексті слід також враховувати той факт, що національне законодавство не передбачає можливості визначати почергове проживання дитини у кожного з батьків (п. 9 рішення).

ЄСПЛ відзначив, що національні суди ґрунтували свої рішення на всебічному аналізі всіх відповідних аспектів спору та на доказах, які включали різні звіти психологів, спеціалізованих служб, органів влади та школи дітей, а також аргументи обох сторін. Заявниця була представлена адвокатом і мала достатні можливості висунути всі свої аргументи та докази. Немає жодних ознак упередженості або будь-яких інших серйозних підстав сумніватися в правдивості доказів, розглянутих судами. Крім того, Суд вже відхилив скарги заявниці на дискримінацію як необґрунтовані на більш ранній стадії провадження. Висновок національних судів про те, що загальний розвиток дітей вимагав їхнього проживання з батьком, не є явно необґрунтованим або свавільним і, як видається, ґрунтується на вагомих підставах, що стосуються, головним чином, повідомлень про дуже обмежену позакласну діяльність дітей та перешкоджання заявницею участі батька дітей у їх вихованні.

Оскільки апеляційний суд не реалізував висловлене дітьми бажання продовжити проживання з заявницею, ЄСПЛ нагадав, що, хоча діти мають право на консультації та заслуховування з питань, що їх стосуються, їхні погляди не обов'язково є вирішальними, а їхні заперечення, яким слід приділити належну увагу, не обов'язково є достатніми для відхилення задоволення інтересів батьків. Право дитини висловлювати власні погляди не слід тлумачити як фактичне надання дітям безумовного вето без урахування будь-яких інших факторів або дослідження всіх обставин для визначення їхніх найкращих інтересів (див. *Zelikhha Magomadova v. russia*, № 58724/14, § 115, 8 жовтня 2019 року). У цій справі апеляційний суд надав чітке пояснення рішення, яке ґрунтувалося на поведінці дітей у провадженні та, очевидно, було пов'язане з їхнім заявленим психологічним занепокоєнням та напругою (п. 11 рішення)

Оскільки національні суди, маючи безпосередній контакт з дітьми та іншими зацікавленими особами і користуючись широкою свободою розсуду при вирішенні спорів щодо батьківської опіки, встановили справедливий баланс між конкуруючими інтересами у цій справі, у Суду були відсутні сумніви в тому,

що їхнє рішення про визначення місця проживання дітей відповідало найкращим інтересам дітей (п. 12 рішення).

Зрештою, ЄСПЛ вважав за необхідне зазначити, що судові рішення у цій справі не суттєво обмежували стосунки заявниці з її дітьми. Зокрема, вони не обмежували її права доступу або батьківські права (п. 13 рішення).

Таким чином, у скаргах заявниці відсутні будь-які ознаки порушення статті 8 Конвенції.

Ураховуючи наведене, заява була відхилена як явно необґрунтована відповідно до статті 35 §§ 3 (а) та 4 Конвенції.

Висновок

Заяву визнано неприйнятною.

Рішення в цій справі ухвалене Комітетом 7 вересня 2023 року, оприлюднене 28 вересня 2023 року та є остаточним.

Обставини справи

У цій справі заявники скаржилися на порушення їхнього права на повагу до свого приватного життя, захищеного статтею 8 Конвенції, у зв'язку з обробкою Міністерством внутрішніх справ (далі – Міністерство) їхніх персональних даних щодо закритих кримінальних проваджень або знятих чи погашених судимостей.

Кримінальні провадження, які були порушені проти заявників, були або згодом закриті з «нереабілітуючих підстав» (наприклад, через застосування Закону про амністію чи досягнення дружнього врегулювання між сторонами), або призвели до їх засудження. Через певний час судимості тих заявників, які були засуджені, були погашені або зняті судом.

Персональні дані заявників щодо цих кримінальних проваджень були внесені Міністерством до спеціальної бази даних.

У різні дати заявники звернулися до відповідних інформаційних центрів Міністерства із запитом для отримання довідок «про наявність / відсутність судимості, наявність / відсутність кримінального переслідування чи припинення кримінального переслідування». Більшості заявників ці довідки були потрібні для пред'явлення під час працевлаштування або надання своїм поточним чи потенційним роботодавцям. Отримані ними довідки містили детальну інформацію про відкрите проти них кримінальне провадження, наприклад, чи була застосована до них амністія, дати відповідних вироків, кримінальні правопорушення, у вчиненні яких вони підозрювалися або за вчинення яких були засуджені, винесені вирoki та назви судів, які їх ухвалили.

Деякі заявники, нібито, були згодом звільнені через наявність судимості або їм було відмовлено в працевлаштуванні.

Заявники подали керівникам інформаційних центрів Міністерства скарги, вважаючи, що обробка даних, у тому числі зберігання, що стосувалися закритих кримінальних проваджень та погашених і знятих судимостей, є незаконною та непотрібною, і просили видалити такі дані. Деякі із заявників звернулися до Міністерства з проханням видалити такі дані та видати їм нові довідки.

Міністерство повідомило заявників про те, що довідки були видані відповідно до Правил видачі довідок про наявність / відсутність судимості та / або кримінального переслідування чи його припинення, затверджених наказом Міністерства від 7 листопада 2011 року, і що дані, які стосуються кримінального переслідування заявників, зберігаються в інформаційних базах даних відповідно до закону.

Кожен із заявників подав судовий позов проти Міністерства. Вони стверджували, по суті, що обробка Міністерством даних, що стосуються

закритих кримінальних проваджень або погашених чи знятих судимостей, а також його відмова видалити цю інформацію були незаконними та непотрібними, оскільки:

- обробка таких даних суттєво обмежила право заявників на працевлаштування;

- обробка таких даних і, зокрема, тривалість їх обробки регулювалася наказами міністерства, а не федеральним законом;

- дані, що стосуються минулих судимостей, повинні були зберігатися до того часу, поки відповідні особи не досягнуть 80 років, незалежно від того, чи була судимість погашена, чи знята, і незалежно від виду вчиненого злочину, виду призначеного покарання, строку позбавлення волі та часу, що минув з моменту засудження;

- більше не було необхідності обробляти інформацію, що стосувалася їх засудження чи судового переслідування.

Національні суди відмовили у задоволенні позовів заявників, встановивши в кожній справі, що Міністерство мало право обробляти дані, що стосуються кримінальних проваджень проти заявників та їх засудження відповідно до Законів про поліцію та про персональні дані. Суди зауважили, що тривалість часу, протягом якого персональні дані, пов'язані з кримінальними переслідуваннями та засудженнями, можуть зберігатися в базі даних поліції, не визначалася жодним законодавчим актом, однак накази Міністерства передбачали, що така інформація повинна зберігатися доти, доки відповідна особа не досягне вісімдесяти років. Суди також зазначили, що збереження відповідних даних щодо засудження заявників залишалося необхідним і що відмова Міністерства видалити ці дані не порушувала їх прав.

Оцінка Суду

Суд повторив, що обробка державним органом персональних даних щодо закритих кримінальних проваджень або знятих чи погашених судимостей становить втручання у право суб'єкта даних на повагу до його чи її приватного життя, і що його завданням є перевірка того, чи було таке втручання виправданим з точки зору пункту 2 статті 8 Конвенції.

Даючи відповідь на питання про те, чи було втручання встановлене законом, Суд зазначив, що питання обробки органами влади даних про судимість особи повинні регулюватися чіткими, детальними правилами, які встановлювали б обсяг і застосування таких заходів, а також повинні існувати мінімальні гарантії щодо, зокрема, тривалості, зберігання, використання, доступу третіх сторін, процедури збереження цілісності та конфіденційності даних і процедури їх знищення, забезпечуючи таким чином достатні гарантії проти

ризиком зловживання та свавілля (див. *M.M. v. the United Kingdom*, № 24029/07, § 195, 13 листопада 2012 року).

Суд погодився із твердженням Уряду, що обробка даних заявників мала правову основу в національному законодавстві, оскільки Закон про поліцію надавав останній право обробляти персональні дані особи в обсязі, необхідному для виконання її обов'язків. Оскільки заявники стверджували, що національне законодавство не відповідало вимозі щодо «якості закону», оскільки накази Міністерства мали гриф «ДСК», Суд зазначив, що в цій справі це питання тісно пов'язане з ширшим питанням про те, чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві, а отже було б доцільніше розглядати його з точки зору пропорційності, а не законності.

Відповідаючи на питання, чи переслідувало втручання законну мету, Суд нагадав, що для захисту свого населення національні органи влади можуть законно зберігати відповідні записи як ефективний засіб для покарання та запобігання певним правопорушенням (див. *B.B. v. France*, № 5335/06, § 62, 17 грудня 2009 року). Відповідно, обробка даних заявників переслідувала законну мету запобігати злочинам та захищати права інших.

Суд зазначив, що втручання вважатиметься «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення законної мети, якщо воно відповідатиме «нагальній суспільній потребі» і, зокрема, якщо воно буде пропорційним законній меті, що переслідується, і якщо причини, наведені національними органами влади для його виправдання, будуть «релевантними та достатніми». Оскільки захист персональних даних має фундаментальне значення для реалізації особою свого права на повагу до приватного життя, яке гарантується статтею 8 Конвенції, національне законодавство повинно передбачати належні гарантії, щоб запобігти будь-якому такому використанню персональних даних, яке може суперечити гарантіям цієї статті. Потреба в таких запобіжних заходах є ще більшою, коли мова йде про захист персональних даних, що проходять автоматичну обробку, не в останню чергу, коли такі дані використовуються для цілей поліції. Національне законодавство має, зокрема, гарантувати, що такі дані є релевантними та ненадмірними відносно цілей, для яких вони зберігаються, і що вони зберігаються у формі, яка дозволяє ідентифікувати суб'єктів даних не довше, ніж це потрібно для цілей, для яких вони зберігаються. Національне законодавство також має передбачати адекватні гарантії того, що збережені персональні дані будуть ефективно захищені від неправильного використання та зловживань.

Суд нагадав, що він вже розглядав низку справ щодо зберігання та обробки персональних даних осіб, засуджених за кримінальні злочини, а також осіб, які підозрювалися у вчиненні кримінальних правопорушень, але зрештою були звільнені. Оцінюючи пропорційність втручання у цих справах, Суд брав до уваги

такі елементи: характер і тяжкість відповідних правопорушень, рівень фактичного втручання у право на повагу до приватного життя, обсяг і застосування системи зберігання даних, термін зберігання даних, можливість перегляду, гарантії проти зловживань і гарантії, спрямовані на регулювання доступу третіх сторін і захист цілісності та конфіденційності даних (див., наприклад, *S. and Marper v. the United Kingdom* [GC], № 30562/04 та № 30566/04, §§ 118-24; *Gardel v. France*, № 16428/05, §§ 65-70; та *Gaughran v. the United Kingdom*, № 45245/15, §§ 94 і 96, 13 лютого 2020 року, з подальшими посиланнями).

При проведенні такої оцінки відповідні національні органи повинні мати свободу розсуду. Межа цього розсуду варіюється і залежить від низки факторів, у тому числі характеру відповідного права за Конвенцією, що оцінюється, його важливості для особи, характеру втручання та мети втручання. Вона, як правило, буде вузькою, якщо поставлене на карту право має вирішальне значення для ефективного користування особою її особистими або ключовими правами. Якщо під загрозою стоїть особливо важливий аспект існування чи ідентичності особи, межа, дозволена державі, буде обмежена. Проте там, де в державах-членах Ради Європи немає консенсусу – чи щодо відносної важливості інтересу, який поставлений на карту, чи щодо того, як найкраще його захистити – межа буде ширшою (див. *S. and Marper*, цитоване вище, §102).

В контексті застосування цих принципів до обставин цієї справи Суд зазначив, що заявники оскаржували не початковий збір даних щодо кримінальних проваджень проти них або їх засудження, а обробку цих даних після закриття цих проваджень з «підстав nereабілітуючого характеру» або після погашення їх судимості чи зняття її судом.

Суд звернув увагу на те, що в системі зберігалися дані не лише щодо кримінальних засуджень, але і щодо відкритих проти особи кримінальних проваджень, які згодом були закриті з «підстав nereабілітуючого характеру».

Після притягнення особи до кримінальної відповідальності значна кількість даних збиралася та зберігалася в базах даних. Крім того, дані щодо судимостей збиралися та зберігалися незалежно від характеру та тяжкості вчиненого злочину. Уряд не заперечував, що як збір, так і початкове зберігання цих даних мають бути автоматичними, і що їхнє подальше зберігання також є автоматичним. Тому обсяг та застосування системи зберігання даних були широкими.

Крім того, Суд зауважив, що процедура та строки зберігання та обробки даних регулювалися наказами Міністерства, які мали гриф «ДСК» і ніколи не публікувалися в жодному офіційному виданні та не були доступними для громадськості. Національні суди, які посилалися на ці накази, визнали, що такі дані повинні були зберігатися до тих пір, поки особа, про яку йдеться, не досягне

80 років. Відповідно до Закону про персональні дані та Закону про поліцію, персональні дані повинні були знищуватися після досягнення цілей їх обробки, або у випадку, якщо більше не було необхідності переслідувати ці цілі. Однак оскільки відповідні накази Міністерства були засекречені, дискреційні повноваження, надані Міністерству при здійсненні цих повноважень, не врівноважувалися достатніми гарантіями проти зловживань, а можливість будь-якого перегляду виглядала майже гіпотетичною. Чинне законодавство не передбачало жодного розрізнення на основі мети обробки даних, наприклад надання інформації в контексті працевлаштування, і, як наслідок, пропорційність та наявність відповідних і достатніх причин для втручання у право заявників на повагу до їх приватного життя взагалі не оцінювалися.

Суд також вказав, що рівень втручання у право заявників на приватне життя може відрізнятись залежно від того, чи був заявник засуджений, чи звинувачення щодо нього було знято. Для заявників, які не були засуджені за жодні кримінальні злочини, подальша обробка даних була особливо відчутною. Суд нагадав, що він уже висловлював занепокоєння щодо створення негативного суспільного сприйняття внаслідок того, що з особами, які мають право на презумпцію невинуватості, у минулому поводитися як із засудженими особами (див. *S. and Marper*, цитоване вище, § 122).

Що стосується засуджених осіб, рівень втручання в їхнє приватне життя також буде відчутним після того, як їхня судимість буде погашена або знята судом; це особливо вплине на їхню соціальну реінтеграцію (див. Рекомендацію № R (84) 10 Комітету міністрів щодо судимості та реабілітації засуджених осіб).

З огляду на зазначене Суд дійшов висновку, що обробка даних заявників щодо кримінальних судимостей, які були погашені або зняті судом, а також даних щодо кримінальних проваджень, які були закриті з «нереабілітуючих підстав» порушила справедливий баланс між конкуруючими державними та приватними інтересами, та що держава-відповідач перевищила будь-які допустимі межі розсуду в цьому відношенні. Відповідно, така обробка становила непропорційне втручання в право заявників на повагу до їхнього приватного життя, і не може вважатися «необхідною в демократичному суспільстві».

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 12 вересня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 10 КОНВЕНЦІЇ (СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ)

EIGIRDAS AND VJ «DEMOKRATIJOS PLĖTROS FONDAS» v. Lithuania (№ 84048/17 та 84051/17)

Обставини справи

Заявники у цій справі – Eduardas Eigirdas, громадянин Литви, та VJ Demokratijos plėtros fondas, некомерційна організація, яка видавала журнал «Valstybė», в якому пан Eigirdas мав авторську колонку, скаржилися на те, що вимога опублікувати рішення Комісії з етики публічної інформації (*Visuomenės informavimo etikos komisija*), яка притягнула їх до відповідальності за порушення вимог журналістської та видавничої етики, порушувала їхнє право на свободу вираження поглядів.

У лютому 2015 року пан Eigirdas написав для «Valstybė» статтю під назвою «Десять найбагатших та найнебезпечніших олігархів Литви». Серед перелічених осіб був V. M., великий підприємець, політик та майбутній мер міста Каунаса, який, як було описано, мав величезний вплив на ЗМІ, і, відповідно, позитивне політичне висвітлення напередодні виборів з огляду на значні витрати його компанії на рекламу.

V. M. подав скаргу до Комісії з етики публічної інформації, де зазначав, що стаття не відповідала дійсності, а тому завдала шкоди його доброму імені та професійній репутації. Комісія задовольнила скаргу та зобов'язала «Valstybė» опублікувати її рішення у своєму журналі. Проте інспектор з журналістської етики дійшов висновків, що стаття не вийшла за межі свободи вираження поглядів, зазначивши, що використані формулювання були ймовірніше домислами про майбутнє, аніж викладом фактів.

VJ Demokratijos plėtros fondas звернувся з позовом до національних судів, який був задоволений судом першої інстанції. Проте це рішення, ухвалене на його користь, було скасоване Верховним адміністративним судом 26 червня 2017 року після подання скарги V. M. Цей суд вирішив, що просте використання слів «Я думаю» було недостатнім, щоб перетворити статтю на низку оціночних суджень. Він погодився з Комісією стосовно того, що стаття належить до «новин», тому відповідальність за її правдивість несуть видавці.

Друга стаття (написана іншим журналістом) під назвою «В політичному маркетингу – дуель між Paksaitė та Matijošaitukas» була опублікована в «Valstybė». Пані Paksaitė, згадана в заголовку, є донькою колишнього президента Литви Rolandas Paksas, тоді як пан Matijošaitis (D. M.) є сином V. M. В статті йшлося про таке:

«Його повсякденне життя – це необмежені можливості, екстремальні хобі, дорогі захоплення та... самотність – так романтично й піднесено, ніби про майбутнього литовського Леонардо Ді Капріо, журнал «*Žmonės*» представляє Dainius, сина бізнесмена V. M., який є кандидатом в мери міста Каунас.

Коли відкриваєш... журнал «*Žmonės*», впадає в око статурний молодий чоловік, який серйозно дивиться на нас та який міг би бути мрією кожної жінки середнього віку. Заголовок статті «Я все ще шукаю ідеальну жінку» також дає [нам] надію. На іншій сторінці фотографія з [його] батьком, яка створює міф про серйозного бізнесмена, який йде слідами свого батька... ми б назвали таку статтю черговим літературним сміттям, [створеним] таблоїдом; однак, зупинившись на політичних процесах, можна зробити інші висновки. Якщо поглянути на це інтерв'ю з точки зору маркетингу, і якщо ми візьмемо до уваги вибори до муніципальних рад та спробуємо оцінити, скільки реклами від V. M. останнім часом з'явилося в публічному просторі, то висновки, очевидно, будуть іншими...».

ŽLG, компанія, що володіла журналом «*Žmonės*», звернулася зі скаргою до Комісії, в якій стверджувала про те, що стаття, опублікована в «*Valstybė*», була неетичною. Комісія задовольнила скаргу щодо формулювань «прихована політична реклама», «таблоїд» та «літературне сміття», і встановила, що «*Žmonės*» не мав можливості відповісти на такі заяви, хоча литовським законодавством було передбачено зобов'язання журналістів попередньо звертатися до особи, якої стосувалася майбутня стаття до її публікації за коментарями, зауваженнями чи можливим спростуванням. «*Valstybė*» знову було зобов'язано опублікувати рішення у своєму журналі.

D. M. подав скаргу Інспектору, в якій стверджував, що стаття вводить в оману та завдала шкоди його професійній репутації та доброму імені. Інспектор ухвалив рішення не на користь D. M., зазначивши, що стаття не завдала шкоди честі або гідності D. M., і не виходила за межі свободи вираження поглядів.

VĮ Demokratijos plėtros fondas звернувся до судів. Вільнюський регіональний адміністративний суд скасував рішення Комісії, зазначивши, що остання дійшла неправильного висновку стосовно віднесення статті до категорії «новини». Однак, Верховний адміністративний суд скасував рішення Вільнюського регіонального адміністративного суду. Він вказав, що останній суд не дослідив належним чином рішення Комісії, і зазначив, що критика в статті не може вважатися думкою автора. Під час повторного розгляду справи Вільнюський регіональний адміністративний суд, а згодом і Верховний суд, ухвалили рішення не на користь VĮ Demokratijos plėtros fondas, вказавши, зокрема, що ŽLG мало бути надано право на відповідь. Наказ про друк рішення Комісії було залишено в силі, а ŽLG було відшкодовано понесені судові витрати коштом заявників.

Оцінка Суду

Стаття 10 Конвенції

Суд визнав, що перша стаття стосувалася питань суспільного інтересу: ймовірний вплив бізнес-реклами на майбутні вибори та стверджуваний вплив V. M. Останній був великим підприємцем та політиком, а тому на нього поширювалися ширші межі допустимої критики у порівнянні зі звичайними особами. Його ймовірний вплив через рекламу викликав інтерес громадськості. Він зазначив, що стаття не стосувалася приватного життя V. M., а найімовірніше вона була про політика, який «викинув найбільше грошей серед усіх підприємців Литви», аби забезпечити позитивне висвітлення перед виборами. Це, без сумніву, було частиною дискусії, що мала вплив на литовське суспільство, а тому в цьому контексті було мало можливостей для обмеження свободи вираження поглядів.

Для Суду був важливим той факт, що Комісія та Інспектор дійшли різних висновків стосовно впливу статті. Попри те, що в статті були посилання, які відповідали висновкам останнього органу, Верховний адміністративний суд наголосив на тому, що він вважав неспроможністю обґрунтувати твердження, що лежали в основі поглядів, виражених у статті, з чим, власне, не погодився ЄСПЛ. Крім того, жоден із національних органів не вказав на будь-який конкретний негативний вплив чи наслідки, які могли бути спричинені статтею, для репутації V. M., його політичного життя чи кар'єри.

Стосовно накладених санкцій, то рішення Комісії, ймовірно, мало вплив на репутацію пана Eigirdas (хоча це не був стримувальний ефект, який був би присутній при застосуванні покарання у вигляді позбавлення волі) і, зрештою, відшкодування судових витрат було покладено на заявників. Верховний адміністративний суд не зміг встановити баланс між потребою у захисті репутації V. M. та потребою суспільства в цілому мати доступ до інформації. У цій справі обмеження свободи вираження поглядів вимагало дуже вагомих причин, яких Верховний адміністративний суд не навів.

Отже, було порушення статті 10 Конвенції стосовно першої публікації.

Щодо другої публікації Суд дійшов висновку, що напад на D. M. чи журнал «*Žmonės*» не був безпричинним, а натомість це був напад на тему політичної реклами стосовно батька D. M. – V. M.

Далі ЄСПЛ констатував розбіжність між відповідною рекомендацією Ради Європи – право на відповідь було правом особи на спростування чи уточнення – та литовським законодавством – журналіст був зобов'язаний сконтактувати з особою, що піддавалася критиці, перед публікацією та надати можливість для спростування, а також для пояснення його або її позиції. У цьому аспекті перед

Судом постало питання про те, чи порушив заявник вимоги Конвенції з огляду на те, що не виконав вимоги національного законодавства та не звернувся до ŽLG за попереднім коментарем щодо статті, після якого мала слідувати її публікація.

Суд нагадав у цьому контексті, що право на відповідь не лише захищає репутацію особи, яка його реалізує, але й забезпечує плюралізм думок, особливо, коли йдеться про загальний інтерес. Разом з тим, ЄСПЛ прийняв пояснення заявника стосовно того, чому журналіст не звернувся до ŽLG за коментарем (було мало ймовірно те, що компанія зізналася б у тому, що опублікувала статтю про кандидатів на виборах за плату) та висновив, що зазначену розбіжність між рекомендацією Ради Європи та литовським законодавством складно узгодити з конвенційним правом на свободу вираження поглядів.

Суд повторив свої висновки щодо першої публікації, а саме про суворість накладених санкцій, та вказав, що санкція могла мати стримувальний ефект на реалізацію заявником права на свободу вираження поглядів. Отже, було порушення статті 10 Конвенції стосовно другої публікації.

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції щодо першої публікації в журналі «*Valstybė*» (свобода вираження поглядів).

Порушення статті 10 Конвенції щодо другої публікації в журналі «*Valstybė*».

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 12 вересня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

VALIULLINA AND OTHERS v. Latvia (№ 56928/19 та 2 інших)

Обставини справи

Справа стосувалася законодавчих змін 2018 року («законодавчі зміни 2018 року» або «реформа 2018 року»), завдяки яким у державних школах було збільшено частку предметів, що викладалися державною мовою – латиською, та зменшено частку викладання предметів російською мовою. Заявниками є батьки та діти, які вважали себе належними до російськомовної меншини в Латвії.

Вони скаржилися, що законодавчі зміни суттєво обмежили використання їхньої рідної мови (російської), в той час, як заявники, які були учнями у відповідний час, здобували освіту в державних школах Латвії. Вони стверджували, зокрема, що висока частка предметів, які мали викладатися латиською мовою, непропорційно негативно вплинула на них.

Заявники посилалися на статтю 2 Першого протоколу до Конвенції окремо та в поєднанні зі статтею 14 Конвенції.

Оцінка Суду

З огляду на аргумент заявників про те, що вибір мови навчання у сфері освіти наразі охоплюється цим положенням (статтею 2 Першого протоколу до Конвенції), ЄСПЛ мав з'ясувати, чи були висновки, зроблені у «справа *Belgian linguistic*», застосовними до цієї справи та, у зв'язку з цим, чи мав місце подальший розвиток прецедентної практики ЄСПЛ або будь-яких інших застосовних норм міжнародного права чи практики, що впливають на значення та сферу застосування статті 2 Першого протоколу до Конвенції. У згаданій справі ЄСПЛ вирішив, що попри те, що стаття 2 Першого протоколу до Конвенції не визначає мову, якою має реалізовуватися освіта, право на освіту було б позбавлене сенсу, якби не означало право кінцевих бенефіціарів здобувати освіту державною мовою, або, залежно від обставин, однією з державних мов. Крім того, ця стаття не вимагає від держав поважати мовні уподобання батьків у сфері освіти або викладання.

Оскільки заявники посилалися на справи *Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia* [GC] і *Cyprus v. Turkey* [GC] ЄСПЛ зазначив, що суть цих справ не полягала в праві заявників на доступ до навчальних закладів мовою за їхнім вибором, а «державною мовою» відповідної країни. Саме в цьому контексті ЄСПЛ в обох справах постановив, що відповідні учні та їхні батьки можуть

вимагати захисту згідно із першим і другим реченнями статті 2 Першого протоколу до Конвенції щодо навчання однією з державних мов відповідної країни. У справі *Catan* ЄСПЛ лише підтвердив висновки, зроблені в «справа *Belgian linguistic*». Таким чином, ЄСПЛ не розширював обсяг права на освіту, включивши до нього право на доступ до навчальних закладів мовою за своїм вибором. Також цього не було зроблено й у справі *Ádám and Others v. Romania*, на яку також посилалися заявники. У цій справі ЄСПЛ підкреслив, що Рамкова конвенція про захист національних меншин (Рамкова Конвенція) визнає, що захист і заохочення (підтримка) мов меншин не повинні шкодити офіційним мовам і необхідності їх вивчати. Було визнано, що за цією Конвенцією можливості викладання мовами меншин можуть відрізнятися залежно від конкретних параметрів місцевих традицій (особливостей) і потрібно шукати баланс між опануванням офіційною мовою держави та мовами меншин. Стаття 14 цієї Конвенції залишала державам-учасницям широку свободу розсуду щодо забезпечення викладання мовами меншин або навчання такими мовами в їхній системі освіти. Крім того, ЄСПЛ урахував висновки Конституційного суду Латвії щодо відсутності європейського консенсусу щодо прав меншин у сфері освіти, та щодо відсутності підстав вважати, що відповідно до Рамкової конвенції держави мають забезпечувати таку форму збереження та розвитку мовної, етнічної та культурної самобутності як здобуття освіти мовою меншини або в певній пропорції без урахування національної конституційної системи.

Відповідно право, закріплене статтею 2 Першого протоколу до Конвенції, не включає право на доступ до освіти певною мовою; воно гарантує право на освіту однією з національних мов або, іншими словами, офіційних мов відповідної країни. З огляду на те, що латиська мова є єдиною офіційною мовою в Латвії, заявники не могли скаржитися за статтею 2 Першого протоколу до Конвенції на зменшення використання російської мови, як мови навчання в школах Латвії, як такої. Заявники не надали конкретних аргументів, стверджуючи, що обмеження мали б негативні наслідки для їхньої можливості здобувати освіту.

Висновок: заяву визнано неприйнятною (несумісна *ratione materiae*).

Стаття 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу до Конвенції

(а) *Застосовність* – Висновок ЄСПЛ щодо обсягу статті 2 Першого протоколу до Конвенції не може вважатися таким, що означає, що обставини справи не підпадають під сферу його компетенції. ЄСПЛ вже вирішив, що стаття 14 Конвенції, навіть у поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу до Конвенції, не гарантує дітям або їхнім батькам права на навчання мовою за їхнім вибором. Мета цих двох статей, якщо їх розглядати разом, є більш обмеженою: вона

полягає в тому, щоб кожна Договірна Сторона забезпечувала право на освіту кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, без дискримінації за ознакою, наприклад, мови. Саме цей аспект був ключовим у скарзі заявників. До реформи 2018 року російськомовні учні могли продовжувати освіту в Латвії, де певна або навіть значна частина навчальної програми викладалася російською мовою. Заявники стверджували, що передбачаючи збільшення використання державної мови, як мови навчання і, таким чином, зменшення використання російської, ці законодавчі зміни мали дискримінаційний характер. Відповідно, як і у «*справа Belgian linguistic*» ЄСПЛ мав компетенцію перевіряти, чи мала місце невинуватена різниця у поводженні, і обставини справи, як стверджували заявники, «охоплювалися сферою дії» статті 2 Першого протоколу до Конвенції взятої разом зі статтею 14 Конвенції.

Висновок: попереднє заперечення було відхилено (*ratione materiae*).

(b) *По суті* –

(i) *Стверджувана підстава дискримінації* – ЄСПЛ розглянув справу виключно на основі мови, як підстави для стверджуваної різниці у поводженні.

(ii) *Чи перебували російськомовні учні у відносно схожій ситуації з латиськомовними учнями та, відповідно, чи існувало різне поводження* – Оскаржувані законодавчі зміни стосувалися учнів усіх державних шкіл з метою відновлення використання латиської мови, як мови навчання, та єдності освітньої системи в Латвії, аби сприяти рівному доступу учнів до державної системи освіти та, з ширшої точки зору, необхідності усунути наслідки сегрегації в освіті, яка існувала за часів радянської влади. Результатом цих законодавчих змін було те, що російськомовні учні, наприклад заявники, які навчалися за освітніми програмами для меншин, більше не могли здобувати освіту в умовах, за яких значна частина навчального плану викладалася російською мовою (їхня основна мова сім'ї або рідна мова), тоді як латиськомовні учні могли продовжувати навчання латиською мовою (основна мова сім'ї або рідна мова). Таким чином, після внесення законодавчих змін російськомовні та латиськомовні учні одного класу – незалежно від того, до якої школи чи освітньої програми вони були зараховані – повинні були навчатися за аналогічною навчальною програмою, яка чітко визначала обсяг, в якому латиська мова буде використовуватися як мови навчання. Розглядаючи порівнювані ситуації в цілому та враховуючи те, що більше не було винятків щодо російськомовних учнів, які навчалися за освітніми програмами для меншин, ЄСПЛ вважав, що російськомовні та латиськомовні учні перебували у відносно подібній ситуації здобуття освіти в державних школах після прийняття оскаржуваних законодавчих змін.

(iii) *Легітимність переслідуваних цілей* – Латвія, як і деякі інші держави-члени Ради Європи, вирішила надати статус офіційної мови лише латиській мові

та зафіксувала це у своїй Конституції. Таким чином, латиська мова була однією з основних конституційних цінностей держави. Конституційний суд ухвалив декілька рішень, аналізуючи різні етапи реформування системи освіти стосовно ширшого використання латиської мови як мови навчання, і виходив не лише з необхідності захисту прав інших та демократичного порядку держави, але й потреби в наданні особливого захисту латиській мові та необхідності посилення її використання, як державної мови. Конституційний суд також пояснив, чому вважав, що кожен, хто живе в Латвії, повинен мати достатній рівень латиської мови, аби мати можливість брати участь у житті демократичного суспільства. Його оцінка виявилася співзвучною з думкою Венеційської комісії щодо Латвії та думкою Консультативного комітету з Рамкової конвенції (стосовно інших країн), в тому, що потреба покращити рівень володіння державною мовою може вважатися легітимною метою. Крім того, Суд Європейського Союзу у своєму попередньому рішенні щодо мови навчання в університетах Латвії (C-391/20) вирішив, що мета просування (популяризації) та заохочення використання однієї з офіційних мов держави-члена має розглядатися як законна мета стосовно свободи заснування (freedom of establishment), закріпленої правом ЄС.

У цьому контексті беручи до уваги, зокрема, історичні фактори, які спричинили значне обмеження використання латиської мови протягом понад 50 років під час незаконної окупації та анексії Латвії радянським режимом, коли російська мова була нав'язана в багатьох сферах повсякденного життя, ЄСПЛ визнав, що необхідність захисту та посилення латиської мови була переслідуваною легітимною метою в цій справі. Друга легітимна мета полягає в забезпеченні принципу єдності системи освіти для полегшення рівного доступу учнів до державної системи освіти та потребі усунути наслідки сегрегації в освіті, яка існувала за радянського режиму. Необхідність забезпечення єдності системи освіти в Латвії є одним з елементів, який відрізняє цю справу від інших справ, які розглядалися ЄСПЛ стосовно тверджень про дискримінацію в доступі до освіти через існування окремих шкіл або класів для членів історично та соціально незахищених верств населення. Навпаки, однією з цілей спірного законодавства є забезпечення рівних шансів для всіх учнів.

(iv) Пропорційність стверджуваної різниці в поводженні –

Законодавчі зміни 2018 року були прийняті через 28 років після відновлення незалежності Латвії. Не можна сказати, що це були раптові й несподівані зміни в системі освіти. Ще в 1991 році в латвійському законодавстві було закріплено принцип, згідно з яким кожен має здобувати освіту державною мовою. Згодом до відповідних законів було внесено більше змін, аби забезпечити поступове збільшення використання латиської мови, як мови навчання, в державних школах. Відповідні законодавчі зміни були

предметом широкого обговорення в суспільстві, і твердження заявників про те, що вони не були належним чином обговорені, Конституційний суд відхилив. Законодавчі зміни 2018 року не повністю вилучили російську мову, як мову навчання, однак дозволяли навчання російською на рівні початкової школи, тоді як на рівні середньої школи спеціальні предмети, пов'язані з російською мовою, ідентичністю та культурою, все ще продовжували викладатися російською. Цей етап освітньої реформи реалізовувався поступово, оскільки зміни вносилися протягом трьох років, що дозволяло учням, які могли цього потребувати, адаптуватися до нової ситуації та, за необхідності, вживати додаткових заходів для покращення своїх знань державної мови. Ці законодавчі зміни впроваджувалися поступово та гнучко, з достатнім простором для адаптації відповідно до потреб тих, кого це стосується.

ЄСПЛ не було надано достатньо надійних статистичних даних щодо твердження заявників про те, що молодше покоління російськомовних учнів мало достатній рівень латиської мови, і що не було потреби вдосконалювати ці знання в системі освіти. У зв'язку з цим ЄСПЛ послався на висновок Венеційської комісії щодо оскаржуваного законодавства, в якому зазначалося про ймовірну потребу підвищення рівня знання населенням латиської мови, особливо знань дітей, які відвідують освітні програми для меншин. Конституційний суд оцінив наявні статистичні дані про етнічні групи, володіння мовою та наслідки міграційної політики під час радянської окупації. Цей суд підкреслив, що наслідки радянської окупації продовжували негативно впливати на використання латиської мови в суспільстві та системі освіти. Питання, пов'язані з необхідністю захисту та посилення державної мови, лежать в основі конституційної ідентичності держави, і ЄСПЛ не має сумніватися в оцінці, зробленій Конституційним судом з цього приводу, оскільки вона не була свавільною.

ЄСПЛ не зміг розгледіти жодних аргументів заявників про те, що зміни до законодавства 2018 року мали б непропорційно шкідливі наслідки для них щодо права на освіту. Проте, він визнав, що ці законодавчі зміни вплинули на заявників, і вплив на їхню особисту ситуацію відрізнявся залежно від рівня володіння латиською мовою та освітньої програми, за якою навчалися діти-заявники. Однак, пропоновані державними школами освітні програми були різноманітними та передбачали низку різних варіантів, і сім'ї могли обрати ту освітню програму, яка найбільше відповідала їхнім потребам. Що стосується менш обмежувальних засобів забезпечення легітимної мети, то хоча принцип навчання рідною мовою був рекомендований деякими міжнародними органами він, здається, не відображає загальноєвропейського консенсусу у сфері освіти. Для цілей цієї справи ЄСПЛ також підкреслив ширший історичний контекст, у якому освіта російською мовою набула широкого поширення в Латвії. Після

відновлення незалежності Латвія почала поступово впроваджувати реформу освіти, аби відновити використання латиської мови як єдиної мови навчання в школах. Не було жодних припущень про те, що заявники не могли б вивчати рідну мову та зберегти свою ідентичність. Навпаки, вжиті заходи були спрямовані на захист латиської мови як єдиної державної мови та забезпечення єдності системи освіти, а з ширшої точки зору вони були зумовлені необхідністю ліквідації наслідків незаконної окупації та анексії колишнім Радянським Союзом. В межах Ради Європи Рамкова Конвенція не була підписана та / або ратифікована всіма її державами-членами. Заохочуючи держави забезпечувати викладання мовами меншин і вивчення цих мов, ця Конвенція дозволяє здійснювати це кількома способами. У ширшому контексті міжнародного права прав людини, як вбачається, визнається, що нормативний зміст права на освіту залежатиме від умов, що переважають у конкретній державі, але в будь-якому випадку має існувати система освіти, яка має бути доступною, прийнятною та адаптивною.

Таким чином, що стосується права на освіту, держави мають широку свободу розсуду в організації своїх систем освіти, особливо щодо мови навчання (викладання) в державних школах. Держава-відповідач, відновлюючи використання латиської мови, як мови навчання, та поступово впроваджуючи реформу освіти, не перевищила межі свого розсуду, оскільки вона зберегла можливість для російськомовних учнів вивчати свою мову та зберігати свою культуру та ідентичність. Держава запровадила систему освіти офіційною мовою держави, водночас забезпечивши використання мов меншин у різних частках залежно від школи та класу навчання учня. Уряд надав об'єктивне та розумне обґрунтування необхідності розширення використання латиської мови, як мови навчання в системі освіти. В підсумку, оскаржувана різниця у поводженні відповідадала переслідуючим законним цілям, була пропорційною та не становила дискримінації за мовною ознакою.

Висновок: порушення немає (одногосно).

(Див. також справи «щодо певних аспектів законів про використання мов у сфері освіти в Бельгії» *Habitants d'Alsemberg, de Beersel, de Kraainem, d'Anvers ET Environs, de Gand et Environs contre la Belgique* (merits), №1474/62, 23 липня 1968 року; *Cyprus v. Turkey* [GC], № 25781/94, 10 травня 2001 року; *Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia* [GC], № 43370/04 та ін., 19 жовтня 2012 року, [Анотація](#), *Ádám and Others v. Romania*, № 81114/17 та ін., 13 жовтня 2020 року, [Анотація](#), [Консультативний висновок на запит Вищого адміністративного суду Французької Республіки \(Conseil d'État\) щодо відповідних критеріїв для оцінки за статтею 14 Конвенції, взятою разом зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, законодавчого положення про різницю у ставленні до асоціацій землевласників, офіційно визнаних на дату створення](#)

затвердженої муніципальної асоціації мисливців, і асоціацій, створених після цієї дати, P16-2021-002, Французька Державна Рада (French Conseil d'État), 13 липня 2022 року, [Анотація](#)

Висновок

Відсутність порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації) взятої в поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу до Конвенції (право на освіту).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 14 вересня 2023 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

РІШЕННЯ ЄСПЛ ПРОТИ УКРАЇНИ

Стаття 2 Конвенції (право на життя)

LEZNYUK v. Ukraine (№ 35431/21): нездатність органів державної влади провести ефективне розслідування смерті сина заявниці, спричиненої дорожньо-транспортною пригодою – порушення

Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)

STATIVKA v. Ukraine (№ 64305/12): відмова національних судів у задоволенні вимоги заявника щодо перерахунку виплати грошового забезпечення у непослідовний та непередбачуваний спосіб – порушення

Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)

OKSUZOGLU v. Ukraine (№ 56669/18): нездатність органів державної влади запобігти викраденню сина заявниці, встановити його місцеперебування після викрадення та провести ефективне розслідування цієї події – порушення

Стаття 10 Конвенції (свобода вираження поглядів)

ZHOKH v. Ukraine (№ 29319/13): відмова в доступі до інформації, що становила суспільний інтерес, незважаючи на рішення суду, яке зобов'язувало уповноважені органи влади її надати – порушення

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності)

BORISOV v. Ukraine (№ 2371/11): знесення нерухомого майна заявника на підставі судового рішення, яке набрало законної сили й згодом було скасоване як незаконне та надмірна тривалість відповідного цивільного провадження – порушення; це рішення стосується питання справедливої сатисфакції

MITSOPOULOS v. Ukraine (№ 62006/09): перегляд «за нововиявленими обставинами» ухваленого на користь заявника рішення про визнання його права власності на будинок, яке набрало законної сили та підлягало виконанню, через що він не міг тривалий час користуватися своїм правом власності – порушення; це рішення стосується питання справедливої сатисфакції

SAFAROV v. Ukraine (№ 65239/14): відмова податкових органів повернути заявнику суму надмірно сплаченого податку з доходів - порушення

Огляд рішень Європейського суду з прав людини (серпень – вересень 2023 року) / Відп. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2023. – 53 с.

Застереження:

1. Огляд окремих судових рішень, зокрема і їх переклад, здійснюють працівники департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду з використанням матеріалів, розміщених на вебсайтах Європейського суду з прав людини:

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home;>

<https://hudoc.echr.coe.int>.

2. Огляд рішень здійснено з метою ознайомлення з їх коротким змістом. Для повного розуміння суті висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним на вебресурсах Європейського суду з прав людини.

3. Інформація має суто допоміжний та довідковий характер і не має на меті висвітлити суть усієї проблематики, яка вирішується відповідними судовими рішеннями.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua